

Czwarte morze

**Polska i Kaukaz Południowy: nowe szanse i
perspektywy zintensyfikowania polityki zagranicznej**

Raport

Autorzy:

Prof. Dr. Tatoul Manasserian

Fuad Chiragov

Dr. Orkhan Baghirov

Amb. Valeri Chechelashvili

Temur Kekelidze

David Kapanadze

Lasha Bregvadze

Ana Abashidze

Współpraca:

Marek Wróbel

Łukasz Mróz

Spis treści

PRZEDMOWA	4
TŁO HISTORYCZNE	6
POLSKA I ARMENIA	8
Historia relacji	8
Współpraca handlowa	10
Polskie możliwości inwestycyjne w Armenii	14
Środowisko bezpieczeństwa Kaukazu Południowego: z perspektywy Armenii	19
POLSKA I AZERBEJDŻAN	22
Historia relacji	22
Współpraca handlowa	27
Zasoby naturalne i perspektywy inwestycyjne dla Polski	29
Środowisko bezpieczeństwa Kaukazu Południowego: z perspektywy Azerbejdżanu	31
POLSKA I GRUZJA	37
Historia relacji	37
Współpraca handlowa	41
Zasoby naturalne i perspektywy inwestycyjne dla Polski	46
Środowisko bezpieczeństwa Kaukazu Południowego: z perspektywy Gruzji	49
WNIOSKI I REKOMENDACJE	55

Przedmowa

Barbarzyński atak Rosji na Ukrainę 24 lutego 2022 roku wstrząsnął fundamentami globalnego i europejskiego bezpieczeństwa. Ukraina walcząc o swoją niepodległość i wolność, broni prawa cywilizowanego świata do życia i rozwoju w oparciu o uzgodnione reguły gry, które ujęte są w zbiór zasad i norm prawa międzynarodowego. Trwająca wojna w Europie wyraźnie wskazuje, że pokój na kontynencie zależy od zdolności społeczności międzynarodowej do przeciwstawienia się agresorowi i obrony międzynarodowo uznanych norm i zasad prawa międzynarodowego.

Dotyczy to również regionu Kaukazu Południowego.

W kontekście sankcji nałożonych przez Stany Zjednoczone i Unię Europejską na Rosję, znaczenie regionu gwałtownie rośnie. Należy również pamiętać o sankcjach USA i UE wobec Iranu. W tych warunkach znaczenie Kaukazu Południowego wykracza daleko poza swój obszar. Przestrzeń między Morzem Kaspijskim a Czarnym staje się kluczowym elementem łączności między rynkami wschodnimi (Azja Centralna i Chiny) a zachodnimi (Europa i Unia Europejska).

Kaukaz Południowy jest integralną częścią Europy Południowo-Wschodniej, a tym samym jednolitej przestrzeni europejskiej. Debata, czy Kaukaz Południowy jest Europą czy Azją, zakończyła się w 1999 roku, gdy Armenia, Azerbejdżan i Gruzja zostały członkami Rady Europy. Dalszym logicznym potwierdzeniem było uczestnictwo trzech krajów w inicjatywie Europejskiej Wspólnoty Politycznej odpowiednio w Pradze, Kiszyniowie i Grenadzie. W tym świetle uzyskanie przez Gruzję statusu kraju kandydującego do członkostwa w Unii Europejskiej, będąc decydującym czynnikiem dla Gruzji, ma również istotny wymiar regionalny.

Kaukaz Południowy, sięgając południowo-wschodnich granic przestrzeni europejskiej, jest jej integralną częścią. To ważny, ale nie jedyny powód, dla którego rozszerzenie UE na wschód i południe, obejmujące obecnie tylko jedno z trzech państw Kaukazu Południowego, powinno być traktowane jako istotny postęp także dla Armenii i Azerbejdżanu. Pod koniec 2023 roku, po uzyskaniu przez Gruzję statusu kandydata do UE, cały region Kaukazu Południowego uzyskał perspektywę instytucjonalnej integracji.

Potencjał transportowy i komunikacyjny Kaukazu Południowego zyskuje jakościowo nowe znaczenie dla Unii Europejskiej. Znaczenie to determinowane jest krytyczną dla Europy koniecznością znalezienia alternatywnych źródeł i dróg pozyskiwania zasobów energetycznych, a w szczególności gazu ziemnego. Po uruchomieniu Południowego Korytarza Gazowego alternatywy te stają się dostępne również w Azji Centralnej.

Potwierdziła to wizyta przewodniczącej Komisji Europejskiej Ursuli von der Leyen w Baku w dniu 18 lipca 2022 roku. W wyniku jej spotkań z prezydentem Ilhamem Alijewem podpisali nowe Porozumienie o Partnerstwie Strategicznym w Dziedzinie Energii. Porozumienie przewiduje podwojenie eksportu gazu z Azerbejdżanu do UE w ciągu najbliższych pięciu lat, co oznacza podwojenie zdolności Południowego Korytarza Gazowego do dostarczania do UE co najmniej 20 mld metrów sześciennych rocznie do 2027 roku i podkreśla wspólne dążenie UE i Azerbejdżanu do przyspieszenia rozwoju i wykorzystania zdolności wytwarzania i przesyłu energii ze źródeł odnawialnych.

Wydarzenia te stwarzają jakościowo nowe możliwości także dla Gruzji i Armenii, pod warunkiem że w regionie zapanuje pokój, bezpieczeństwo i integracja. Armenia od lat jest eksporterem netto energii elektrycznej. Jeśli chodzi o Gruzję, to w ciągu ostatnich dwóch lat stała się ona eksporterem energii elektrycznej (103 mln USD eksportu i mniej niż 1 mln USD importu w 2023).¹ Jest rzeczą oczywistą, że porozumienie pokojowe między Armenią a Azerbejdżanem jest warunkiem wstępnym wykorzystania pojawiających się nowych możliwości na Kaukazie Południowym.

W ciągu ponad 30 lat niepodległości państwa Kaukazu Południowego, w przeciwieństwie do państw bałtyckich, straciły szansę na stworzenie stabilnej i bezpiecznej przestrzeni z szerokimi perspektywami współpracy gospodarczej. Stało się wręcz odwrotnie, pojawiły się linie podziału oddzielające narody i zmniejszające perspektywy wspólnego dobrobytu. Teraz jest szansa, aby odwrócić ten trend.

Politykę Polski wobec Kaukazu Południowego należy rozpatrywać w kontekście polityki Unii Europejskiej. Polityka zagraniczna UE jest kształtowana przez jej państwa członkowskie. Polska może i powinna odgrywać ważną rolę w kształtowaniu i wdrażaniu polityki UE na Kaukazie Południowym. Polska, dzięki swojemu historycznemu doświadczeniu interakcji z tym regionem, ma głębokie zrozumienie procesów zachodzących w przestrzeni byłego Związku Radzieckiego, podobnie jak np. Hiszpania i Francja mają lepszą wiedzę i zrozumienie

---

¹ <https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/35/sagareo-vachroba>

procesów zachodzących w Afryce Północnej, a Szwecja i Finlandia – w regionie Morza Bałtyckiego.

Polska może reprezentować w Brukseli własną, bardziej adekwatną wizję i ocenę wpływu podmiotów regionalnych i globalnych na Kaukazie Południowym. W tym kontekście może przedstawiać rolę i miejsce Kaukazu Południowego w zestawie priorytetów i interesów polityki zagranicznej Unii Europejskiej oraz pomóc w promowaniu tych interesów. Jednocześnie interesy Unii Europejskiej i Polski nie mogą być rozpatrywane w oderwaniu od interesów krajów regionu: Armenii, Azerbejdżanu i Gruzji. Ważne jest również, że Polska jest reprezentowana we wszystkich trzech krajach na najwyższym możliwym szczeblu dyplomatycznym – przez ambasadorów i może polegać na doświadczeniu zgromadzonym w formatach współpracy dwustronnej.

Opracowanie stanowi próbę oceny i podsumowania rozwoju stosunków Polski z trzema krajami regionu po rozpadzie Związku Radzieckiego, określenia priorytetowych tematów rozwojowych na kolejnym etapie w formacie bilateralnym oraz perspektyw działań polityki zagranicznej kraju w wymiarze regionalnym, z uwzględnieniem także zbiorowych interesów Unii Europejskiej.

Jest to pole, na którym Polska może odgrywać wiodącą rolę. Leży to również w interesie Kaukazu Południowego, ponieważ większa obecność Unii Europejskiej w Kaukazie Południowym oznacza więcej pokoju, stabilności i integracji. Polska może odegrać ważną rolę w promowaniu europejskich zasad, standardów, tradycji i kryteriów współpracy w Kaukazie Południowym.

Polska może przejąć rolę jednego z liderów w opracowywaniu i wdrażaniu polityki Unii Europejskiej w Kaukazie Południowym. Oczywiście promując jednocześnie własne interesy narodowe.

Tło historyczne

Po upadku Związku Radzieckiego w 1991 roku republiki kaukaskie, do których należą Armenia, Azerbejdżan i Gruzja, cieszyły się dużym zainteresowaniem całego świata. Historyczne powiązania, problemy gospodarcze i polityczne sojusze to tylko niektóre ze zmiennych, które ukształtowały stosunki polityczne Polski z republikami kaukaskimi. W latach 90. Polska nawiązała stosunki dyplomatyczne z tymi narodami i zaczęła nawiązywać z nimi stosunki handlowe. Polska, na przykład, poparła przyjęcie Armenii do Światowej Organizacji Handlu i uczestnictwo Gruzji w Radzie Europy. Różnice kulturowe i brak demokratycznych

reform w Azerbejdżanie powodują nieco słabsze więzi z tym krajem. Mimo to Polska nadal utrzymywała kontakty z Azerbejdżanem i wspierała jego inicjatywy zmierzające do zmniejszenia zależności od eksportu ropy naftowej i gazu. Gruzja jest kluczowym sojusznikiem Polski na Kaukazie, a oba narody zbudowały bliskie więzi gospodarcze oparte na wspólnej wizji demokratycznej transformacji. Polska poparła integrację Gruzji z instytucjami europejskimi, w tym jej wniosek o członkostwo w NATO i Unii Europejskiej, a także potępiła rosyjską okupację Osetii Południowej i Abchazji.

W ostatnich latach stosunki polityczne Polski z republikami kaukaskimi stały się bardziej skomplikowane. Rząd polski krytykował działania Federacji Rosyjskiej na tym obszarze i dążył do zacieśnienia więzi krajami regionu, głównie Gruzją. Nie mogło to podobać się Rosji, która zarzuca Polsce wtrącanie się w jej wewnętrzne sprawy.² Ponadto napięcia między Armenią a Azerbejdżanem o terytorium Górskiego Karabachu utrudniły stosunki dwustronne. Polska wezwała obie strony do podjęcia dyskusji i zaapelowała o pokojowe zakończenie sporu.³

Wraz ze stosunkami politycznymi i gospodarczymi Polska i rządy Kaukazu ustanowiły programy wymiany kulturalnej i edukacyjnej. Na przykład polski rząd zaoferował stypendia dla studentów z tych krajów na studia w Polsce, zaplanowano działania i festiwale kulturalne, aby zachęcić do dialogu i zrozumienia międzykulturowego. Polska i republiki kaukaskie miały skomplikowane i zróżnicowane powiązania polityczne. Pomimo przeszkód, takich jak wojna między Armenią a Azerbejdżanem i obecność Rosji na tym obszarze, Polska starała się zacieśnić stosunki z tymi narodami, promując ich integrację z instytucjami europejskimi i oferując pomoc finansową. Zaangażowanie Polski w regionie Kaukazu przyczyniło się do rozwoju demokracji i stabilności w tym regionie oraz do rozwoju gospodarczego. Stosunki Polski z republikami kaukaskimi prawdopodobnie pozostaną kluczowym obszarem polityki zagranicznej w miarę rozwoju regionu. Sytuacja na Kaukazie nie jest stabilna od czasu rozpadu Związku Radzieckiego, który spowodował spowolnienie rozwoju regionu, nie przeszkodziło to jednak Polsce w budowaniu pomostu dla tych krajów, który pomógłby zrównoważyć wpływy Rosji.

---

² Dimitri Trenin (2019), "Russia, the Caucasus, and the Greater Middle East", *Mediterranean Quarterly* 30, 30(2), pp. 46-55.

³ Astghik Hakobyan, T. Surmava (2016), "Polish-Armenian Relations in the Twenty-First Century," *The Polish Quarterly of International Affairs*, 25 (1), pp. 85-101.

Polska i Armenia

Historia relacji

Pierwsze grupy Ormian przybyły na Podole, Ruś Czerwoną i Ruś Kijowską już w XI wieku jako część pierwszej fali wygnańców w związku z inwazją Seldżuków. Wtedy właśnie powstały pierwsze osady ormiańskie na ziemiach polskich. Jednak znaczący rozwój osadnictwa ormiańskiego miał miejsce za panowania Kazimierza Wielkiego, który przyczynił się również do podniesienia ormiańskiego kościoła we Lwowie do rangi katedry. Polacy w Armenii stanowią niewielką populację kilkuset osób i należą do polskiej diaspory regionu Kaukazu. Pierwsi Polacy przybyli do Armenii w XVI wieku.

Historia przyjaźni między narodem polskim i ormiańskim obejmuje ponad siedem wieków. Polscy kupcy odwiedzali Armenię od XVI wieku. W XVII wieku polscy misjonarze katolicki przybyli do Armenii, a w 1669 roku otworzyli stację misyjną. Po rozbiorach Polski w latach 1772–1795 oraz aneksji wschodniej Armenii przez Rosję w 1828 roku, wielu Polaków zostało deportowanych jako więźniowie polityczni z rosyjskiego zaboru na kontrolowane przez Rosję ziemie ormiańskie lub wysłanych tam po wcieleniu do armii rosyjskiej. W 1850 roku Józef Chodźko został pierwszym Polakiem i jednym z pierwszych ludzi, którzy wspięli się na górę Ararat. Pod koniec XIX i na początku XX wieku w Armenii mieszkało około 5000 Polaków. Po II wojnie światowej część Polaków deportowanych z okupowanej przez Sowieców wschodniej Polski na Syberię i do Kazachstanu, przeniosło się do Armenii. W 1995 roku powstał Związek Polaków w Armenii „Polonia”.

Największy rozwój osadnictwa ormiańskiego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów miał miejsce w XVI i XVII wieku. Pod koniec XVII wieku osady ormiańskie rozciągały się wzdłuż całej południowo-wschodniej granicy Rzeczypospolitej i odgrywały ważną rolę w organizacji handlu wschodniego. Szlak handlowy łączący Wschód z Zachodem przebiegał przez terytorium Rzeczypospolitej. Oprócz działalności gospodarczej Ormianie odegrali znaczącą rolę w dziedzinie dyplomacji. Wszystkie kolonie ormiańskie na terytorium Rzeczypospolitej cieszyły się autonomią.

Wybuch wojny w 1939 roku sprawił, że polscy Ormianie podzielili tragiczny los Polaków i innych narodów Rzeczypospolitej. Ci, którzy przeżyli, zamieszkali w powojennej Polsce.

Po transformacji politycznej w Polsce, jak również w innych krajach Europy Środkowej i Wschodniej, do Polski przybyła nowa fala imigrantów z Armenii. Polska była jednym z pierwszych krajów, które uznały niepodległość Armenii, a nasze kraje utrzymują wzajemne stosunki dyplomatyczne od listopada 1992 roku. Ważnym elementem wzajemnych stosunków między naszymi krajami jest umowa między rządem Rzeczypospolitej Polskiej a rządem Republiki Armenii o współpracy gospodarczej, podpisana w Erywaniu 12 marca 2010 roku. Przewiduje ona zobowiązanie obu krajów do pogłębiania dwustronnych stosunków handlowych, a cel ten ma być realizowany m.in. poprzez funkcjonowanie polsko-ormiańskiej międzyrządowej komisji ds. współpracy gospodarczej. Inną ważną umową jest konwencja między rządem Rzeczypospolitej Polskiej a rządem Republiki Armenii w sprawie unikania podwójnego opodatkowania i zapobiegania uchylaniu się od opodatkowania w zakresie podatków od dochodu i majątku, podpisana w Warszawie 14 lipca 1999 roku. Konwencja przewiduje szereg mechanizmów dotyczących opodatkowania zarówno osób fizycznych, jak i prawnych, które mogą ułatwić działalność zarówno polskich podmiotów w Armenii, jak i ormiańskich podmiotów w Polsce.

Obecnie w Polsce mieszka 60-70 tysięcy Ormian. W ciągu ostatnich 30 lat szkoły sobotnie i niedzielne działają nieregularnie w Warszawie, Krakowie, Wrocławiu i Gdańsku. Od 2009 roku ukazuje się kwartalnik „AVETIS”, wydawany w języku polskim i ormiańskim, w nakładzie 1400 egzemplarzy. W Polsce działa wiele organizacji pozarządowych, dzięki którym otwarto ormiańskie biblioteki w Warszawie, Krakowie i Zabrzu. W 2009 roku odbył się Kongres Ormian w Polsce, w wyniku którego zarejestrowano organizację pozarządową, poza utworzonym wcześniej Stowarzyszeniem Przyjaźni Ormiańsko-Polskiej. Na mocy dekretu Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej rok 2022 został ogłoszony rokiem Ignacego Łukasiewicza, wybitnej postaci polskiej o ormiańskich korzeniach.

Zresztą wielu znanych Polaków ma pochodzenie ormiańskie: Szymon z Polski (1584 - 1639) – podróżnik i pisarz, Kajetan Abgarowicz (1856 - 1909) – pisarz, ks. Karol Antoniewicz (1807 - 1852) – ksiądz katolicki, jezuita i poeta, Teodor Axentowicz (1853 - 1938) – malarz, Anna Dymna (ur. 1951) – aktorka, Zbigniew Herbert (1924–1998) – poeta i eseista, ks. Tadeusz Isakowicz-Zaleski (1956–2024) – katolicki ksiądz, duszpasterz wiernych obrządku ormiańskiego w południowej Polsce, historyk, działacz charytatywny i niepodległościowy w czasach komunistycznych, Jerzy Kawalerowicz (1922–2007) – reżyser filmowy, Robert Makłowicz (ur. 1963) – dziennikarz, Krzysztof Penderecki (1933–2020) – kompozytor, ks. Grzegorz Piramowicz (1753–1801) – katolicki ksiądz, pedagog i filozof, Juliusz Słowacki (1809–1849) – poeta, Szymon Szymonowicz (1558–1629) – poeta, abp Józef Teodorowicz

(1864–1938) – ormiańsko-katolicki arcybiskup Lwowa, znany ze swojej działalności religijnej i społecznej, Sonia Bohosiewicz (ur. 1975) – aktorka i inni.

Współpraca handlowa

Analiza opiera się na danych statystycznych Komitetu Statystycznego Republiki Armenii obejmujących lata od 2017 do 2023. Rekordowy poziom eksportu Armenii do Polski wyniósł 22,32 miliona dolarów amerykańskich w 2022 roku, według bazy danych ONZ COMTRADE dotyczącej handlu międzynarodowego. Wolumeny handlowe dla innych lat przedstawiono w poniższej tabeli.

Tabela 1. Eksport Armenii do Polski w latach 2017 – 2023 (tys. USD)

Wskaźniki / lata	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023 (11 miesięcy)
Eksport	7947,7	8308,7	13097,5	12015,6	20342,7	22331,8	17001,6

Tabela 2. Import Armenii z Polski w latach 2017 – 2023 (tys. USD)

Wskaźniki / lata	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Import (kraj pochodzenia)	49302,2	44014,4	44953,1	39387,9	45356,6	76596,9	133096,3
Import (kraj wysyłki)	51104,7	46404,1	49735,7	48678,5	60897,5	22331,8	117653,3

Jak widać z tabeli 1, eksport Armenii do Polski wykazuje ciągły i stabilny wzrost z wyjątkiem roku 2020, kiedy to pandemia ograniczyła aktywny handel. Dane statystyczne z tabeli 2. Wyraźnie pokazują, że import z Polski wzrastał w latach 2017 – 2023 i przekroczył wolumeny eksportu w tym samym okresie.

Tabela 3. Obroty handlowe Armenii z Polską i Gruzją vs. Świat (mln USD)

	2018	2019	2020	2021	2022	2023 (11 miesięcy)	Uwaga
Świat	7388	8175,9	7101	8378,2	14195,0	17877,8	(szac.)
Polska	52,3 (0,7)	58,0 (0,7)	51,4 (0,7)	65,7 (0,8)	98,9 (0,7)	102,3 (0,5)	(szac.) (% całości)
Gruzja	621 (8,4)	701 (8,6)	609 (8,6)	674 (8,1)	1.198 (8,4)	1.029 (5,7)	(szac.) (% całości)

Dla porównania, w 2017 roku wolumeny obrotów handlowych między Armenią a Polską, a także między Armenią a UE, były znacznie niższe. Obroty handlowe Armenii z Gruzją również rosną. Biorąc pod uwagę możliwości ustanowienia długotrwałego pokoju i bezpieczeństwa na

Kaukazie, obroty mogą znacznie wzrosnąć. Co więcej, pozwoli to na reaktywację relacji handlowych z sąsiednim Azerbejdżanem.

Oprócz zwiększonego wolumenu eksportu i importu do i z Polski, można również zauważyć znaczny wzrost tych wolumenów i trendów w ramach wielostronnej współpracy z Unią Europejską. Jak widać z poniższej tabeli 4, udział handlu zagranicznego z Polską rośnie w porównaniu z ogólnymi wolumenami obrotów handlowych z krajami UE.

Tabela 4. Handel zagraniczny Armenii z Polską i UE w 2017 roku

	Eksport			Import		
	masa, tony	mln dramów	tys. USD	masa, tony	mln dramów	tys. USD
EU	283595.2	305812.5	633 757.3	260 543.8	435 865.4	903 807.4
Polska	2 699.8	3 833.5	7 947.7	12 748.2	23 788.9	49 302.2

Widać zatem, że obroty handlowe w latach 2018-2023 między Armenią a Polską stale rosną, ale ich udział w ogólnym światowym obrocie handlowym Armenii jest niski i wynosi od 0,5 do 0,8 punktu procentowego. Eksport Armenii do Polski jest znacznie mniejszy niż import. Armenia utrzymuje rosnące obroty handlowe z Gruzją, z rosnącym (z wyjątkiem 2023 roku) udziałem Gruzji. Armenia jest uważana za trzeciego partnera handlowego Gruzji. Armenia nadal importuje 2-3 razy więcej niż eksportuje do innych krajów, jednak może się to odwrócić wraz z wprowadzeniem projektu „Crossroads of Peace”. Może to również zmienić zerowy bilans handlowy z Azerbejdżanem.

W poniższej tabeli przedstawiono strukturę (kompozycję) obecnych obrotów handlowych z Polską według wszystkich produktów mających mniej lub bardziej znaczący udział w eksporcie lub imporcie. Nieistotne wolumeny innych produktów zostały pominięte. Jak wynika z danych, Armenia eksportuje do Polski warzywa i inne jadalne korzenie i jagody, owoce jadalne, orzechy, skórki cytrusów lub warzyw, przetworzoną żywność z warzyw, owoców, orzechów, części roślin, napoje alkoholowe i bezalkoholowe, ocet, aluminium, miedź i inne produkty. Główna część importu z Polski składa się z następujących towarów: produkty mleczne, jaja ptasie, naturalny miód, drzewa, krzewy i inne rośliny, produkty zbożowe, sól, skrobia, inulina, cukier, kakao i produkty z niego wykonane, produkty z mąki pszennej, skrobi i mleka,

przetworzona żywność z warzyw, owoców, orzechów, części roślin, paliwa mineralne, ropa, produkty bitumiczne, woski, barwniki, tusze, produkty drzewne, węgiel drzewny, szkło, maszyny elektryczne, sprzęt, aparaty rejestrujące i inne.

Poza wolumenami wskazanymi w raportach statystycznych, należy również zwrócić uwagę na rosnącą skalę indywidualnych obrotów handlowych między dwoma krajami. Obejmuje to między innymi wycieczki zakupowe organizowane głównie przez armeńskich organizatorów turystyki. Niewielkie wolumeny z drugiego kierunku również są obecne ze względu na liberalizację warunków dotyczących dozwolonej liczby i wartości towarów nieopodatkowanych z każdego kraju. Biorąc pod uwagę te sprzyjające warunki, turyści są kreatywni w odkrywaniu, warto kupić. Miasto Białystok w Polsce jest uważane za jednego z liderów w tym zakresie i jest znane z produktów wysokiej jakości w przystępnych cenach. Typowa lista produktów obejmuje:

- wózki, ubrania, buty dziecięce, pieluchy, artykuły higieniczne, zabawki, meble, przybory szkolne i inne;
- części samochodowe, części zamienne do samochodów;
- ubrania i buty;
- leki, witaminy, kosmetyki;
- żywność, herbata, kawa i alkohole;
- chemia gospodarstwa domowego, produkty do domu i ogrodu, armatura sanitarna;
- sprzęt AGD i elektronika, w tym telefony;
- wszelkiego rodzaju materiały budowlane, wszystko do dekoracji, armatura sanitarna, produkty do napraw: okna, drzwi, pokrycia podłogowe, itp.

Tabela 6. Struktura eksportu i importu między Armenią a Polską w 2022 roku

Grupa	EKSPORT	DO IMPORT	Z
	PL	PL	
	masa, ton	mln dram	
Suma	5 632,3	9 764,0	
Produkty mleczne, jaja ptasie, naturalny miód	-	-	
Drzewa, krzewy i inne rośliny	-	-	
Owoce jadalne, orzechy, skórki cytrusów	11,5	52,1	
Produkty zbożowe, sód, skrobia, inulina, itp	-	-	
Cukier i wyroby cukiernicze z cukru	-	-	

Grupa	EKSPORT	DO IMPORT	Z
	PL	PL	
Kakao i produkty z niego wykonane	-	-	
Produkty z mąki pszennej, skrobi, mleka	-	-	
Przetworzona żywność z warzyw, owoców, orzechów, części roślin	82,0	57,3	
Inna żywność	16,0	271,9	
Napoje alkoholowe i bezalkoholowe, ocet	434,2	522,8	
Odpady przemysłu spożywczego, gotowe pasze	-	-	
Tytoń i substytuty przemysłowe tytoniu	-	-	
Sól, siarka, ziemia, kamień, gips, wapno	-	-	
Paliwa mineralne, ropa, produkty bitumiczne, woski	-	-	
Związki nieorganiczne, radioaktywne	-	-	
Związki organiczne	-	-	
Produkt farmaceutyczny	-	-	
Nawozy	-	-	
Barwniki, pigmenty i inne substancje barwiące	-	-	
Olejki eteryczne, kosmetyki i produkty do kąpieli	0,0	0,1	
Mydło, surfaktanty organiczne, balsamy, kosmetyki	-	-	
Inne produkty chemiczne	-	-	
Plastik i wyroby z niego	0,2	1,0	
Guma, guma i wyroby z niej wykonane	-	-	
Drewno i produkty z drewna, węgiel drzewny	41,6	20,3	
Śmieci, bawełna, specjalne tkaniny, liny, sznurki	-	-	
Odzież dziana, akcesoria maszynowe	0,0	0,6	
Odzież i akcesoria dziane	-	-	
Buty, rajstopy i podobne artykuły	0,0	0,4	
Rzeczy wykonane z kamienia, gipsu, cementu i innych	1,0	1,7	
Wyroby ceramiczne	-	-	
Szkło i wyroby z niego	2,2	1,5	
Perły naturalne lub sztuczne, kamienie szlachetne	-	-	
Miedź i rzeczy z niej wykonane	27,0	91,0	

Grupa	EKSPORT	DO IMPORT	Z
	PL	PL	
Aluminium i rzeczy z niego wykonane	5 013,5	8 649,1	
Narzędzia, noże, łyżki, metale nieszlachetne	0,1	0,0	
Inne artykuły z metali nieszlachetnych	-	-	
Reaktory jądrowe, kotły, urządzenia	0,7	18,6	
Maszyny elektryczne, sprzęt, aparaty rejestrujące	0,5	1,8	
Pojazdy naziemne, inne niż kolejowe lub tramwajowe	0,1	0,1	
Sprzęt optyczny, fotometryczny, medyczny lub chirurgiczny	1,0	31,1	
Meble, pościel i pokrewne części	0,0	1,8	
Różne gotowe artykuły	0,1	0,4	

Zakupy w Polsce preferowane są ze względu na niski podatek VAT, ponadto większość towarów objęta jest polityką zwrotu podatku. Ponadto, przy imporcie towarów z Polski, niektóre towary użytku osobiste nie wymagają odprawy celnej. Szczególnie, jeśli ich wartość nie przekracza 1 500 euro i ważą do 50 kg na osobę, raz na trzy miesiące można je przewieźć przez granicę. W przypadku częstszych zakupów, można przewozić towary, których wartość nie przekracza 300 euro, a limit wagowy 20 kg na osobę.

Polskie możliwości inwestycyjne w Armenii

Obecnie Armenia posiada wiele mocnych stron, które mają znaczący wpływ na jej krajobraz gospodarczy. Kraj jest obdarzony znacznymi zasobami mineralnymi, w tym złotem, miedzią, molibdenem i cynkiem. Ponadto Armenia korzysta z rezerw walutowych i stosunkowo elastycznego kursu wymiany dla dramy. Jest członkiem Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej (EAEU) i korzysta z umowy partnerskiej (CEPA) z Unią Europejską (UE), co strategicznie pozycjonuje ją zarówno w regionalnych, jak i międzynarodowych przepływach handlowych. Armenia wykazuje również zdecydowaną gotowość do reform, szczególnie w obszarach dotyczących korupcji, wymiaru sprawiedliwości i konkurencji, co odzwierciedla zaangażowanie w umacnianie jej ram ekonomicznych i prawnych.

Jednak polscy partnerzy muszą być świadomi, że Armenia zmaga się z pewnymi wyzwaniami, które wymagają uwagi. Kraj wykazuje znaczną zależność od eksportu minerałów, który stanowi 40% całkowitego eksportu i 8% PKB, mimo trwających działań na rzecz dywersyfikacji bazy gospodarczej. Dodatkowo, Armenia wykazuje wyraźną zależność od Rosji, obejmującą aspekty bezpieczeństwa, handlu, przekazów pieniężnych emigrantów i bezpośrednich

inwestycji zagranicznych. System bankowy pozostaje silnie zdominowany przez dolara, a znaczna część długu publicznego jest denominowana w walutach obcych, sięgając 75%. Ponadto, Armenia zmagają się z wysokim i uporczywym poziomem ubóstwa, dotyczącym około 30% populacji, oraz wysoką stopą bezrobocia. Czynniki te podkreślają potrzebę skoordynowanych działań na rzecz rozwiązania tych wyzwań w dążeniu do zrównoważonego wzrostu i rozwoju Armenii.

W 2022 roku wskaźnik aktywności ekonomicznej wzrósł o 14,2%, a liczba cudzoziemców odwiedzających Armenię osiągnęła 1,67 miliona, w porównaniu do 870 000 w poprzednim roku. Ponadto eksport zarejestrował wzrost do 77,7% w 2022 roku. Przekazy pieniężne otrzymane przez osoby fizyczne poprzez banki komercyjne wyniosły ponad 5,19 miliarda dolarów, co stanowi 2,5-krotny wzrost w porównaniu do poprzedniego roku. Oczywiście nagły wzrost gospodarki Armenii jest tymczasowy, ponieważ wynika z konfliktu zbrojnego Rosji z Ukrainą, ale efekty odbudowy gospodarczej prawdopodobnie będą widoczne również w nadchodzących latach. Dzieje się tak dlatego, że wielu migrantów będzie osiedlać się na stałe w regionie, podejmując działalność gospodarczą (pracując, zakładając firmy itp.). Bardzo pozytywne dane dotyczą wzrostu eksportu armeńskich towarów w 2022 roku, kiedy ich wartość osiągnęła 605,7 miliona dolarów w październiku, co stanowi dwukrotność wartości z 2021 roku. Główne towary eksportowe Armenii to rudy metali (31%), kamienie i metale szlachetne oraz perły (11%), napoje, alkohol i ocet (9,8%), tytoń i wyroby tytoniowe (8,4%) oraz żelazo i stal (6,8%).

Optymistyczne są również dane dotyczące bezrobocia w Armenii wynoszącego 11,6% w trzecim kwartale 2022 roku, podczas gdy jeszcze w 2020 roku oscylowało ono wokół 18%.

Położenie geograficzne i system fiskalny Armenii przekształciły kraj w interesujący rynek, na który zagraniczni inwestorzy mogą skierować swoje zainteresowanie. Rząd armeński sprzyja bezpośrednim inwestycjom zagranicznym i stara się wdrażać reformy gospodarcze i fiskalne, wspierające lokalne i zagraniczne działania gospodarcze oraz poprawiające klimat inwestycyjny. Kraj dysponuje solidnym kapitałem ludzkim, z wysoko wykształconą populacją, pozycjonując się jako atrakcyjny rynek technologiczny z konkurencyjną siłą roboczą. Euroazjatycka Unia Gospodarcza (EAEU) promuje handel i biznes, umożliwiając temu kaukaskiemu krajowi dostęp do rynku liczącego ponad 182 miliony klientów. Po wybuchu wojny z Ukrainą wielu rosyjskich obywateli wyemigrowało do Armenii, co przyczyniło się do wzrostu gospodarczego kraju.

Relacje między Erywaniem a Brukselą opierają się na Kompleksowej i Zwiększonej Umowie Partnerstwa UE-Armenia. Zainteresowanie UE Armenią, ze względu na jej strategiczne

położenie oraz społeczno-kulturowe i historyczne powiązania z Polską, Francją i kilkoma innymi krajami europejskimi, potwierdza potencjał kaukaskiego państwa jako eurazjatyckiego "mostu" łączącego Europę z Azją. Rzeczywiście, Unia Europejska jest drugim największym partnerem handlowym Armenii.

Inwestorzy mogą skorzystać z ustanowionych przez Erywań czterech Wolnych Stref Ekonomicznych:

Alliance Free Economic Zone, założona w 2012 roku, działa w dwóch strategicznych lokalizacjach – RAO Mars i Instytut Badawczo-Rozwojowy Komputerów w Erywaniu. Strefa ta jest dedykowana produkcji i eksportowi zaawansowanych technologii, obejmujących elektronikę, inżynierię precyzyjną, farmaceutyki, biotechnologię, technologie informacyjne, energię alternatywną, projektowanie przemysłowe i telekomunikację.

Meridian Free Economic Zone, założona w 2014 roku w centrum Erywania, specjalizuje się w dziedzinach jubilerstwa, szlifowania diamentów i produkcji zegarków. Ponadto strefa oferuje wyraźną przewagę w postaci bezcłowego importu surowców oraz importu towarów do krajów Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej (EAEU) z certyfikatem "Made in Armenia".

Meghri Free Economic Zone, założona w 2017 roku (ostateczna umowa podpisana w grudniu 2023 roku), jest strategicznie położona na granicy z Iranem w regionie Meghri. Erywań dostosował ten obszar, aby przyciągać zarówno nierezydenckie, jak i rezydenckie firmy zajmujące się rolnictwem, handlem, transportem, przetwórstwem i turystyką. Z najszerzym pokryciem przemysłowym wśród wolnych stref ekonomicznych Armenii, Meghri służy jako kluczowy most handlowy łączący Armenię z Iranem, krajami UE i Euroazjatycką Unią Gospodarczą.

ECOS Free Economic Zone w Hrazdanie, położona 50 kilometrów od Erywania w regionie Kotajk, jest nastawiona na innowacje i rozwój zaawansowanych technologii, z niezbędną infrastrukturą wspierającą firmy ICT, w tym te zajmujące się technologią blockchain.

Stosunki gospodarcze z Polską nie ograniczają się do handlu zagranicznego i niektórych małych i średnich inwestycji w obu krajach. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne Polski w Armenii są skromne i w 2020 roku wyniosły 423,2 miliona dramów armeńskich (ok. 1 mln USD), i były na tym samym poziomie co w roku poprzednim.

Jednym z kluczowych obszarów współpracy jest współpraca na rynkach finansowych. Polska ma odpowiednią wiedzę na temat budowy od podstaw rozwijającego się rynku giełdowego, który przyciąga zarówno krajowych, jak i zagranicznych inwestorów. W przeciwieństwie do krajów zachodnich, które uniknęły kataklizmu podwójnej okupacji i tragedii komunizmu, nadal mamy pewną "pamięć instytucjonalną" z okresu transformacji, a wielu ekspertów było współautorami jej sukcesu. To zdecydowało o wyborze GPW przez Centralny Bank Armenii (CBA) jako strategicznego partnera. 6 marca 2023 roku powołano nowy Zarząd Nadzorczy AMX z liczbą członków wzajemnie uzgodnioną przez GPW i CBA. Do niedawna armeńska gospodarka nie była w centrum uwagi zagranicznych inwestorów, głównie z powodu ograniczonych kontaktów z rynkami zachodnimi, w szczególności finansowymi. Współpraca z Giełdą Papierów Wartościowych stanowi swego rodzaju "okno na świat" i już po kilku miesiącach są pozytywne efekty tej integracji w postaci napływu wartościowego kapitału. Warszawska Giełda Papierów Wartościowych doceniła tempo reform gospodarczych przeprowadzanych w tym kaukaskim kraju. Bank Centralny i Ministerstwo Finansów wdrożyły szereg europejskich regulacji, które dziś plasują Armenię wśród 20 najbardziej przyjaznych i ekonomicznie liberalnych krajów świata. Ekosystem rynku kapitałowego Armenii składa się z bardzo interesujących emitentów, działających w takich sektorach jak przetwórstwo spożywcze i szeroko pojęte IT, a około 40 armeńskich firm może wkrótce zadebiutować nie tylko w Erywaniu, ale równocześnie na GPW. Wchodząc do Armenii, warszawska Giełda Papierów Wartościowych toruje drogę na Kaukaz – nowy region świata. Zakup większościowego pakietu udziałów w AMX przez Warszawską Giełdę Papierów Wartościowych to także wiadomość dla polskich przedsiębiorców – egzotyczny wcześniej rynek staje się bardziej rozpoznawalny i przewidywalny dla nich.

Pierwsze efekty już można zauważyć, ponieważ ekspozycja nie tylko na rynku kapitałowym, ale również w gospodarce ogólnie, jest znacznie większa i spotyka się z rosnącym zainteresowaniem polskich partnerów. Dotyczy to również zagranicznych podmiotów, ponieważ GPW jest już wystarczająco zaufaną marką, aby zachęcać do prowadzenia działalności w Armenii. Przystąpienie do silnej grupy GPW to ogromna szansa dla polskich i armeńskich przedsiębiorców, ale Armenia to dopiero początek. Oprócz kontrolujących udziałów GPW wynoszących 65,3%, CBoA posiada 25,02% udziałów, a Skarb AMX kontroluje 9,95% udziałów w AMX.

Polscy inwestorzy mogą również odegrać ważną rolę we wspieraniu rozwoju transformacji energetycznej Armenii oraz w branży IT. Rozwój IT jest kluczowy dla każdej nowoczesnej gospodarki, a transformacja gospodarki opartej przede wszystkim na importowanym gazie jest nieunikniona w dłuższej perspektywie dla Armenii. Polska z kolei ma zarówno doświadczenie

transformacji energetycznej, które jest wymagane w Unii Europejskiej, jak i wysoko rozwinięty sektor IT i jest w stanie zapewnić zaawansowany sprzęt oraz wspierać rozwój usług.

Armenia to kraj, w którym przemysł opiera się w dużej mierze na bogatych złożach rud metali, zwłaszcza miedzi i molibdenu, cynku, ołowiu i żelaza. Dominującymi gałęziami przemysłu są więc górnictwo i przetwórstwo tych metali. Sektor energetyczny Armenii opiera się w dużej mierze na elektrowniach gazowych zasilanych importowanym paliwem. W 2022 roku produkcja energii w Armenii osiągnęła 8,908 miliarda kW/h, co stanowi wzrost o 16% w porównaniu do poprzedniego roku. Według danych z pierwszej połowy 2022 roku, wolumen eksportu energii elektrycznej do Iranu wyniósł 580,9 miliona kW/h, co stanowi wzrost o 18,2% rok do roku. W tym samym okresie eksport energii elektrycznej do Gruzji wyniósł 222,7 miliona kW/h.

Innym, zdaje się niedocenianym obszarem gospodarki Armenii, jest turystyka. Kraj ten odwiedza coraz większa liczba turystów, ale ich liczba jest niewielka w porównaniu do tego, co Armenia może zaoferować. Oprócz wspaniałych zabytków, kraj ma atrakcyjne położenie pod względem klimatu i krajobrazów górskich. To z pewnością kapitał, na którym warto budować rozwój turystyki, tym bardziej że sąsiedni kraj, Gruzja, jest obecnie coraz częściej wybieranym kierunkiem turystycznym przez Polaków. Dla rozwoju tej branży konieczne jest jednak budowanie świadomości bezpieczeństwa Armenii jako kraju przyjaznego turystom, co nie jest łatwe z powodu doniesień medialnych o konfliktach z sąsiadującymi krajami. W 2023 roku Armenię odwiedziło ponad 2,3 miliona turystów, zauważalnie więcej niż w roku poprzednim. Biorąc pod uwagę wysokie temperatury, liczne zabytki starożytnych cywilizacji, malownicze krajobrazy górskie oraz fakt, że jest to pierwszy kraj chrześcijański na świecie, turystyka wydaje się mieć bardzo duży potencjał w Armenii.

Tabela 8. Liczba turystów odwiedzających Armenię w latach 2020-2023

	Styczeń – Grudzień 2020		Styczeń – Grudzień 2021		Styczeń – Grudzień 2022		Styczeń – Grudzień 2023 (szacunko wo)	
	Liczba turystów	udzi ał,%	Liczba turystów	udzi ał,%	Liczba turystów	udzi ał,%	Liczba turystów	udzi ał,%
Wszystkie kraje	360 338	100	870 308	100,	1665 658	100,	2300 000	100
				0		0		

Polska	831	0,2	4 176	0,5	7 005	0,4	16 182	0,7
---------------	-----	-----	-------	-----	-------	-----	--------	-----

Liczba turystów według krajów jest obliczana od 2020 roku.

Pomimo małego udziału turystów z Polski w ogólnej liczbie turystów, nastąpił imponujący postęp: liczba turystów w 2021 roku w porównaniu do 2020 roku wzrosła prawie pięciokrotnie. Liczba turystów z Polski w 2022 roku w porównaniu do tego samego wskaźnika z poprzedniego roku prawie się podwoiła. Oczekuje się, że trend ten będzie kontynuowany w kolejnych latach.

Tabela 9. Dochody z turystyki (w tys. USD)

Rok	2020	2021	2022	2023 (szac.)
Dochód z wszystkich turystów	432 405,6	1 044 369,6	1 998 789,6	2 760 000,0
Dochód z turystów z Polski (szac.)	997,2	5 011,2	8 406,0	19 418,4

W wyniku wzrostu liczby turystów w latach 2020-2023 Armenia zarobiła dwa razy więcej w 2023 roku w porównaniu do tego samego wskaźnika z 2020 roku. Kwota pieniędzy pozostawiona przez turystów ze wszystkich krajów na rozrywkę, podróże i inne związane usługi wzrosła sześciokrotnie w 2023 roku w porównaniu do 2020 roku. Z drugiej strony liczba turystów podróżujących do Gruzji z Armenii przekroczyła 1 000 000 w 2023 roku i jest uważana za ważną część eksportu. Rosnąca liczba turystów jest związana z ustanowieniem bezpieczeństwa i pokoju w szerszym regionie Kaukazu.

Środowisko bezpieczeństwa Kaukazu Południowego: z perspektywy Armenii

Armenia to stosunkowo mały kraj śródlądowy, o powierzchni 29,800 kilometrów kwadratowych i populacji poniżej 3 milionów. Stolicą i największym miastem jest Erywań. Kraj graniczy od północy z Gruzją, od południa z Iranem i azerską eksklawą, Nachiczewańską Republiką Autonomiczną, od wschodu z Azerbejdżanem, a od zachodu z Turcją. Około 90% powierzchni kraju leży powyżej 1,000 metrów nad poziomem morza, a górzyste krajobrazy i ciepły klimat stanowią zachętę do odwiedzenia Armenii.

Armenia, podobnie jak Polska, znajdowała się w strefie wpływów Związku Radzieckiego. W tym czasie gospodarka kraju była centralnie planowana, ze wszystkimi konsekwencjami dla prywatnej własności i rozwoju przedsiębiorczości. Armenia uzyskała niepodległość w wyniku rozpadu ZSRR w 1991 roku. Obecnie system polityczny tego kraju to demokracja

parlamentarna, a gospodarka opiera się na mechanizmach wolnorynkowych. Armenia jest członkiem Wspólnoty Niepodległych Państw od 1991 roku i Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej od 2015 roku. Od 2017 roku jest także krajem partnerskim Unii Europejskiej.

Na rozwój gospodarczy Armenii negatywnie wpływają konflikty z krajami sąsiadującymi. Jeszcze za czasów ZSRR narastały napięcia między Armenią a Azerbejdżanem o Górski Karabach. W 1992 roku region ten, zależny od Azerbejdżanu, lecz wspierany przez Armenię, ogłosił niepodległość. W wyniku sytuacji w Górskim Karabachu, relacje między Armenią a Azerbejdżanem pozostają napięte do dziś i mają poważny wpływ na relacje gospodarcze tych krajów, które są znacznie ograniczone. Turcja również ogranicza swoje kontakty gospodarcze z Armenią, co oprócz sporu o Górski Karabach jest w dużej mierze spowodowane szeregiem konfliktów historycznych, w tym ludobójstwem Ormian w Imperium Osmańskim w latach 1915-1917.

Obecna sytuacja gospodarcza Armenii jest uwarunkowana okolicznościami historycznymi. W czasach Armeńskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej kraj ten był jednym z najbogatszych regionów Związku Radzieckiego. Wtedy kraj miał wysoko rozwinięty przemysł, który dostarczał produkty innym republikom radzieckim w zamian za surowce i energię. W drugiej połowie lat 80. kraj zaczął borykać się z szeregiem problemów. Pierwszym były narastające napięcia z Azerbejdżanem o Górski Karabach, które przerodziły się w konflikt na początku lat 90. i skutkowały ekonomiczną blokadą kraju przez Azerbejdżan i Turcję. Spór z Azerbejdżanem wciąż ma oczywiste konsekwencje. Kolejnym wydarzeniem, które negatywnie wpłynęło na rozwój gospodarczy Armenii, było tragiczne trzęsienie ziemi w 1988 roku, które doprowadziło do zniszczenia miast Giumri, Spitak i Wanadzor (nazwy dzisiejsze) oraz zamknięcia ważnej elektrowni jądrowej Mecamor. Całkowite straty materialne tej tragedii oszacowano na 16,2 miliarda dolarów amerykańskich, co było ogromnym ciosem dla gospodarki tego małego kraju.

Obecnie Armenia ma silne więzi gospodarcze z Rosją, swoim największym partnerem handlowym i politycznym. Aż jedna trzecia bezpośrednich inwestycji zagranicznych pochodzi z tego kraju. Ponadto jest to również popularny kierunek migracji zarobkowej Ormian, co skutkuje tym, że niemal dwie trzecie przekazów pieniężnych od emigrantów pochodzi z Rosji. Należy zwrócić uwagę, że w kontekście obecnej sytuacji geopolitycznej, efekty sankcji nałożonych na Rosję mogą pośrednio wpływać na przykład na armeńskich migrantów zarobkowych i rosyjskie firmy inwestujące w Armenii. W tej chwili jednak rosyjska inwazja na Ukrainę wydaje się mieć stymulujący wpływ na gospodarkę Armenii ze względu na migrację zarówno Ukraińców, jak i Rosjan.

Środowisko bezpieczeństwa Kaukazu Południowego mogłoby być stabilizowane również dzięki nowej dynamice, której oczekuje się od zainicjowanego przez Polskę i Szwecję unijnego projektu Partnerstwa Wschodniego. Oczywiste jest jednak, że na tym etapie polityka zagraniczna Polski i jej zasoby dyplomatyczne są skoncentrowane na relacjach z partnerami z UE i NATO. W związku z tym obszar postsowiecki, a w szczególności Kaukaz Południowy, nie znajduje się obecnie na liście priorytetów polityki zagranicznej Polski.

Z geopolitycznego punktu widzenia Armenia może być ważna dla Polski ze względu na swoje granice z Iranem. Warto zauważyć, że próby rozwijania przez Polskę współpracy gospodarczej z Azerbejdżanem są równocześnie podejmowane w kierunku Gruzji i Armenii.

Polska i Azerbejdżan

Historia relacji

Historyczne więzi między Azerbejdżanem a Polską sięgają XV wieku, kiedy to w 1472 roku miały miejsce dyplomatyczne wymiany między państwem Ak Kojunlu a Rzeczpospolitą. Można więc powiedzieć, że relacje między tymi dwoma narodami trwają już ponad 550 lat. Dla upamiętnienia tego znaczącego faktu, 23 kwietnia 2013 roku odbyła się uroczystość odsłonięcia pomnika przyjaźni azerbejdżańsko-polskiej. Pomnik zlokalizowany w pierwszej stolicy Polski, Gnieźnie, upamiętnia 540. rocznicę nawiązania stosunków dyplomatycznych między Azerbejdżanem a Polską, a także 20. rocznicę ich wznowienia.

W okresie Azerbejdżańskiej Republiki Demokratycznej (ADR), która trwała od 1918 do 1920 roku, miały miejsce spotkania dyplomatyczne między władzami obu państw, prowadzące do ustanowienia relacji międzyrządowych. W 1919 roku delegacje Azerbejdżanu i Polski spotkały się na konferencji pokojowej w Paryżu. Alimardan Bej Topchubaszow, pełniący funkcję Ministra Spraw Zagranicznych i przewodniczącego delegacji azerskiej, spotkał się z przedstawicielami Polski, w tym Ignacym Janem Paderewskim, przewodniczącym Rady Ministrów, i Romanem Dmowskim, liderem delegacji. Polska była jednym z pierwszych krajów, które formalnie uznały niepodległość Azerbejdżanu, a w tym okresie w Baku działał polski konsulat. Dodatkowo, w 1918 roku Azerbejdżańska Republika Demokratyczna ustanowiła ambasadę w Polsce.

Po upadku Azerbejdżańskiej Republiki Demokratycznej między założycielami i urzędnikami pierwszej republiki azerbejdżańskiej a kręgami politycznymi w Polsce kontakty trwały. Muhammad Amin Rasulzade, kluczowa postać ADR, mieszkał w Polsce i nawiązał kontakty z polskimi kręgami politycznymi. Te kontakty trwały do wybuchu II wojny światowej, obejmując relacje między azerskim ruchem emigracyjnym w Europie a oficjalnymi władzami w Warszawie.

Jesienią 2017 roku, 7 września, w Parku im. Józefa Polińskiego na warszawskiej Pradze, odsłonięto dwa popiersia upamiętniające postaci historyczne i świadczące o splecionych losach Azerbejdżanu i Polski. Pierwsze z nich to popiersie Macieja Sulikiewicza, Tatara z Polski, który od 1918 do 1920 roku pełnił funkcję szefa sztabu w Armii Republiki Azerbejdżanu. Drugie to popiersie Veli bej Jedigara, pułkownika Wojska Polskiego i Armii Krajowej, azersko-tatarsko-polskiego pochodzenia.

Polska formalnie uznała niepodległość Azerbejdżanu 27 grudnia 1991 roku, a stosunki dyplomatyczne nawiązano 21 lutego 1992 roku. W tym okresie oba narody pracowały nad budową ram prawnych i umownych w celu wzmocnienia współpracy dwustronnej, wprowadzając erę rozwijającego się partnerstwa gospodarczego i politycznego w XXI wieku.

Wczesna faza stosunków dyplomatycznych była naznaczona brakiem oficjalnych wizyt między dwoma krajami. Ten okres zbiegł się z niestabilnością społeczno-polityczną i gospodarczą w Azerbejdżanie, nasilającą się przez konflikt armeńsko-azerski, który miał negatywne skutki zarówno dla polityki wewnętrznej, jak i zagranicznej Azerbejdżanu.

Od początku lat 90. relacje Azerbejdżan-Polska można podzielić na trzy odrębne etapy:

- Pierwszy etap, od uzyskania niepodległości do 1997 roku, charakteryzował się sporadycznymi kontaktami z krajami Europy Wschodniej, w tym z Polską. W tym okresie polityka zagraniczna Azerbejdżanu koncentrowała się głównie na nawiązywaniu relacji z krajami zachodnimi, a kraje Europy Wschodniej miały drugorzędne znaczenie.
- Drugi etap rozpoczął się oficjalną wizytą prezydenta Azerbejdżanu Hejdara Alijewa w Polsce w połowie 1997 roku i trwał do połowy 2003 roku. Okres ten był znaczący ze względu na częstsze i bardziej konkretne kontakty, w tym wzajemne wizyty na wysokim szczeblu między oboma krajami.
- Trzeci etap rozpoczął się w 2003 roku, gdy Polska stała się nowym "geopolitycznym graczem" w regionie Kaukazu Południowego. Etap ten wprowadził szereg nowych dynamik, w tym polskie zamiary uczestnictwa w projektach korytarzy energetycznych. Ten okres był świadkiem nasilającej się konkurencji o realizację szlaków energetycznych rozpoczynających się w Azerbejdżanie, przechodzących przez Gruzję, Mołdawię i Ukrainę, z implikacjami dla szerszego bezpieczeństwa energetycznego Europy.

Pierwsze oficjalne wizyty po nawiązaniu stosunków dyplomatycznych między Azerbejdżanem a Polską obejmowały szereg dyskusji na tematy polityczne, gospodarcze, kulturalne i handlowe, przynosząc znaczące rezultaty. Od 15 do 19 lutego 1994 roku delegacja siedmiu dyplomatów z polskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych odwiedziła Azerbejdżan. Delegacja prowadziła negocjacje z różnymi azerskimi instytucjami państwowymi i strukturami rządowymi, co zakończyło się ustaleniami o podpisaniu dokumentów prawnych.

Od 26 do 28 sierpnia 1997 roku miała miejsce oficjalna wizyta prezydenta Azerbejdżanu Hejdara Alijewa w Polsce. Oznaczała nawiązanie bliskiej współpracy między Azerbejdżanem

a Polską. Podczas wizyty głównym tematem dyskusji był konflikt armeńsko-azerski. W ramach wizyty podpisano "Deklarację o rozwoju przyjaznych stosunków i współpracy między Republiką Azerbejdżanu a Rzeczpospolitą Polską". Deklaracja ta wyznaczała plany współpracy dwustronnej w wielu dziedzinach między oboma krajami. We wspólnym porozumieniu określającym strategię relacji międzyrządowych, szczególnie uwzględniono polskie interesy energetyczne w relacjach gospodarczych i dwustronnych. W miarę jak rozwijał się dyplomatyczny wyścig o trasy transportu ropy kaspijskiej do Europy, Polska podkreślała potencjał jednej z tych tras przez Ukrainę do Polski. To położyło podwaliny pod koncepcję budowy rurociągu Odessa-Brody-Gdańsk. Dodatkowo, ustanowiono konwencję o zapobieganiu podwójnemu opodatkowaniu i unikaniu uchylania się od opodatkowania dochodów i majątku.

W wyniku rozwoju stosunków między państwami po serii oficjalnych wizyt między Azerbejdżanem a Polską, prezydent Polski Aleksander Kwaśniewski odbył swoją pierwszą oficjalną wizytę w Azerbejdżanie w dniach 27-29 października 1999 roku. Dyskusje podczas tej wizyty koncentrowały się głównie na produkcji i eksporcie zasobów węglowodorów z Morza Kaspijskiego, co wówczas stanowiło kluczowy czynnik geopolityczny i geoeconomiczny. Negocjacje dyplomatyczne i porozumienia doprowadziły do podpisania memorandum między Khoshbakht Yusifzadeh, wiceprezesem Azerskiego Państwowego Koncernu Naftowego, a Stefanem Geroniem, prezesem Polskiego Górnictwa Naftowego i Gazownictwa, co oznaczało zobowiązanie do długoterminowej współpracy politycznej i gospodarczej.

Prezydent Kwaśniewski podkreślił wzajemną współpracę na poziomie międzynarodowym, zaznaczając współpracę Polski i Azerbejdżanu w ramach programu NATO "Partnerstwo dla Pokoju". Jako członek NATO, Polska zobowiązała się do wspierania współpracy Azerbejdżanu ze strukturami NATO.

Podczas oficjalnej wizyty podpisano kilka porozumień, dotyczących współpracy w sektorze energetycznym, komunikacji oraz utrzymania bezpieczeństwa regionalnego.

Między 4 a 5 września 2000 roku delegacja pod przewodnictwem wicepremiera Polski, Janusza Steinhoffa, odwiedziła Azerbejdżan.

Aby dalsze wzmocnić dwustronną współpracę, oba kraje uznały za konieczne ustanowienie stałych przedstawicielstw. Polska podjęła inicjatywę, otwierając swoją ambasadę w Azerbejdżanie w 2001 roku, z Marcinem Nawrotem jako ambasadorem Polski. Przedstawił on swoje listy uwierzytelniające prezydentowi Hejdarowi Alijewowi 23 sierpnia.

Nowy prezydent Ilham Alijew zintensyfikował kontakty na najwyższym szczeblu: odbył pierwszą wizytę w Polsce w kwietniu 2004 roku, aby uczestniczyć w Europejskim Szczycie Gospodarczym, prowadząc dyskusje z prezydentem Polski i kilkoma liderami państwowymi i rządowymi.

Kolejny kluczowy moment w stosunkach dwustronnych nastąpił wraz z otwarciem ambasady Azerbejdżanu w Polsce 30 sierpnia 2004 roku.

Na tle znaczących wydarzeń dla Polski, szczególnie jej przystąpienia do Unii Europejskiej, prezydent Ilham Alijew odbył dwudniową oficjalną wizytę w Polsce w dniach 30-31 marca 2005 roku. Podczas tej wizyty podpisano "Porozumienie o współpracy wojskowej między rządem Rzeczypospolitej Polskiej a rządem Republiki Azerbejdżanu". Dyskusje koncentrowały się głównie na konflikcie armeńsko-azerskim, z naciskiem na pogłębianie relacji wojskowych i rozszerzanie współpracy wśród żołnierzy służących w siłach pokojowych w Iraku, Kosowie i Afganistanie.

Podczas trzeciej wizyty Ilhama Alijewa w Polsce w dniach 26-27 lutego 2008 roku podpisano kluczowe dokumenty i deklarację polityczną, co stanowiło ważny krok w stosunkach dwustronnych między obu narodami.

W lipcu 2009 roku, podczas wizyty prezydenta Polski Lecha Kaczyńskiego w Azerbejdżanie, omawiano kwestie wielostronnej współpracy w sektorze energetycznym, co doprowadziło do ustanowienia konsorcjum "Sarmatia" w Polsce. Dodatkowo, podpisanie harmonogramu współpracy na lata 2009-2010 między Radą Bezpieczeństwa Azerbejdżanu a Biurem Bezpieczeństwa Narodowego Polski podkreśliło zobowiązanie do kontynuowania współpracy w dziedzinie bezpieczeństwa narodowego i spraw wojskowych.

Kolejne wizyty prezydenta Ilhama Alijewa w Polsce w dniach 28-30 września 2011 roku, 8-9 lipca 2016 roku i 26-28 czerwca 2017 roku dodatkowo umocniły dwustronne stosunki. Podczas ostatniej wizyty podpisano "Wspólną deklarację o mapie drogowej strategicznego partnerstwa i współpracy gospodarczej" między Azerbejdżanem a Polską. Prezydent Andrzej Duda odwzajemnił się wizytą w Azerbejdżanie w dniach 31 maja - 1 czerwca 2019 roku.

W listopadzie 2018 roku, minister spraw zagranicznych Azerbejdżanu, E. Mammadyarov, odbył rozmowy z delegacją pod przewodnictwem wiceministra spraw zagranicznych Polski ds. bezpieczeństwa, polityki wschodniej i amerykańskiej, B. Cichockiego. Następnie, 31 marca 2022 roku, minister spraw zagranicznych Azerbejdżanu, J. Bayramov, spotkał się z ministrem

spraw zagranicznych Polski, Zbigniewem Rauem, podczas jego oficjalnej wizyty w Azerbejdżanie jako pełniącego obowiązki przewodniczącego OBWE.

Stosunki kulturalne

Już w XIX wieku pojawiły się związki między środowiskami intelektualnymi Azerbejdżanu i Polski, odgrywając kluczową rolę w promowaniu szerszych więzi między obydwoma narodami.

W 1889 roku, Aleksander Chodźko przetłumaczył wiersze Nasimi oraz fragment epopei "Koroglu" na język polski. Warto podkreślić, że "Koroglu" stanowiło pierwsze przedstawienie folkloru azerbejdżańskiego Zachodniej Europy.

Pod koniec XIX wieku azerscy pisarze i intelektualiści, tacy jak Abbasgulu Agha Bakikhanov i Ismayil Bey Gutgashinli, przebywali i tworzyli przez pewien czas w Polsce. Warto zaznaczyć, że opowiadanie Ismayila Beya Gutgashinli "Rashid Bey i Saadat Khanum", uznawane za pierwsze pisane prozą dzieło w literaturze azerbejdżańskiej, zostało pierwotnie opublikowane w 1835 roku w Warszawie.

Mirza Fatali Akhundzade, pionier dramaturgii azerbejdżańskiej, spędził długi czas w Polsce, współpracując z muzykami, a nawet komponując poemat poświęcony polskim muzykom. Pod koniec XIX wieku i na początku XX wieku głosy mistrzów azerbejdżańskiego mugamu były rejestrowane na płytach gramofonowych w Warszawie.

W XIX wieku polscy działacze niepodległościowi bywali zsyłani przez władze carskie do Azerbejdżanu. W konsekwencji, zarówno z powodu wydarzeń historycznych, jak i rozwijającego się przemysłu naftowego, pod koniec XIX i na początku XX wieku w Baku kwitła polska społeczność. W tym okresie w Baku wzniesiono szereg budowli zaprojektowanych przez architektów związanych z polską szkołą architektury — mianowicie Józefa Gosławskiego, Kazimierza Skurewicza, Józefa Płoszkę i Eugeniusza Skibińskiego. Do istotnych budowli architektonicznych z tego okresu należą budynki mieszczące Prezydium Narodowej Akademii Nauk, Miejskie Władze Wykonawcze Baku, Narodowe Muzeum Historii Azerbejdżanu, Państwowy Teatr Lalek, pałac Murtuzy Mukhtarova i posiadłość Musy Nagiyeva. Ponadto polscy architekci przyczynili się do budowy eleganckich rezydencji i budynków w innych miastach, takich jak Ganja, Szeki, Szusza i Szemacha. Warto zaznaczyć, że polska społeczność jest aktywna w Azerbejdżanie do dziś.

Relacje azerbejdżańsko-polskie pozostawały powierzchowne od komunistycznej inwazji w 1920 roku aż do połowy lat 90. Zaś kluczowym wydarzeniem we współpracy naukowej i

kulturalnej było podpisanie 3 czerwca 2003 roku umowy między Departamentem Archiwów Narodowych Azerbejdżanu a Archiwami Państwowymi Polski.

Współpraca handlowa

Współpraca energetyczna stała się głównym punktem zainteresowania Polski w Azerbejdżanie, szczególnie w dyskusjach dotyczących transportu gazu ziemnego i ropy naftowej do Europy poprzez trasę Odessa-Brody-Gdańsk, która była omawiana na wysokim szczeblu podczas wizyt głów państw. Chociaż budowa tego rurociągu nie została ukończona, w 2009 roku powstał koncern „Sarmatia” w celu opracowania dokumentacji technicznej dla tego rurociągu naftowego.

Wzrost obrotów handlowych między Azerbejdżanem a Polską wpłynął na znaczenie rozwiązania kwestii podwójnego opodatkowania. Kwestia ta została rozwiązana poprzez konwencję między rządami Azerbejdżanu i Polski mającą na celu zapobieganie podwójnemu opodatkowaniu i uchylaniu się od podatków dochodowych i majątkowych. Ponadto znacząca rola Światowej Organizacji Celnej (WCO), której członkami są zarówno Azerbejdżan, jak i Polska, była przedmiotem dużej uwagi w ich relacjach bilateralnych.

Wzmacnianie więzi dyplomatycznych między Azerbejdżanem a Polską miało pozytywny wpływ na relacje handlowe, ze znacznym wzrostem obrotów handlowych obserwowanym w ciągu ostatnich sześciu lat. W 2023 roku handel między oboma krajami wzrósł o ponad 54%, osiągając 161,28 mln dolarów (Tabela 1). Warto jednak zauważyć, że import z Polski do Azerbejdżanu odgrywa dominującą rolę w kształtowaniu tej dynamiki handlowej, przewyższając eksport z Azerbejdżanu do Polski.

Podczas gdy eksport Azerbejdżanu do Polski wzrósł nieznacznie o 3,7 mln dolarów w ciągu ostatnich sześciu lat, osiągając 11,56 mln dolarów w 2023 roku, import z Polski wzrósł o 53,61 mln dolarów, osiągając 149,72 mln dolarów w tym samym okresie (Tabela 1). Szczyt eksportu Azerbejdżanu do Polski odnotowano w 2022 roku na poziomie 21,46 mln dolarów, podczas gdy Polska osiągnęła najwyższy poziom eksportu do Azerbejdżanu w 2023 roku.

Średnioroczna stopa wzrostu eksportu do Polski z Azerbejdżanu w latach 2018-2023 wyniosła około 9,17 mln dolarów, podczas gdy import z Polski odnotował średnioroczny wzrost o ponad 111 mln dolarów w tym samym okresie. Ta znaczna dysproporcja między poziomami importu i eksportu skutkowałą negatywnym bilansem handlowym dla Azerbejdżanu w 2023 roku, wynoszącym 138,16 mln dolarów (Tabela 1).

Ta dynamika handlowa jest w dużej mierze wynikiem struktur gospodarczych obu krajów. Azerbejdżan głównie eksportuje ropę naftową, gaz i produkty pokrewne, których nie eksportuje do Polski. Z kolei różnorodna produkcja gospodarcza Polski pozwala na szeroki zakres eksportu do Azerbejdżanu.

Tabela 1. Relacje handlowe między Azerbejdżanem a Polską

Rok	Import	Eksport	Obrót handlowy	Bilans handlowy
2018	96,11	7,89	104,01	-88,22
2019	91,63	3,88	95,50	-87,75
2020	109,11	4,77	113,88	-104,35
2021	105,58	5,46	111,03	-100,12
2022	119,56	21,46	141,02	-98,10
2023	149,72	11,56	161,28	-138,16

Źródło: Państwowy Komitet Celny Republiki Azerbejdżanu

Analiza struktury handlu między Azerbejdżanem a Polską ujawnia, że Azerbejdżan głównie eksportuje do Polski nawozy, paliwa mineralne, oleje, szkło, owoce i warzywa. W 2022 roku nawozy stanowiły ponad 55% eksportu Azerbejdżanu do Polski, podczas gdy paliwa mineralne i oleje stanowiły ponad 10% całkowitego eksportu. Z drugiej strony, import Azerbejdżanu z Polski w 2022 roku składał się głównie z maszyn (20%), produktów farmaceutycznych (8,5%), sprzętu elektronicznego (8,3%), papieru i tektury (5,6%), perfum i kosmetyków (5,4%), różnych produktów spożywczych (4%) oraz pojazdów (3,6%). Struktura handlu podkreśla znaczną dysproporcję między importem Azerbejdżanu z Polski, który obejmuje różnorodne produkty, a jego eksportem, który jest stosunkowo skoncentrowany. Szczególnie uderzający jest niski poziom eksportu paliw mineralnych z Azerbejdżanu, które stanowią główny towar eksportowy kraju na arenie międzynarodowej. W 2022 roku Azerbejdżan wyeksportował do Polski jedynie paliwa mineralne o wartości 2,1 mln dolarów.

Dane jednoznacznie ilustrują pozytywną trajektorię relacji gospodarczych między Azerbejdżanem a Polską. Rozwijające się relacje handlowe, charakteryzujące się znacznym wzrostem obrotów handlowych w ostatnich latach. Jednak biorąc pod uwagę potencjał gospodarczy zarówno Azerbejdżanu, jak i Polski, staje się jasne, że istnieje duże pole do dalszego rozwoju i wzmocnienia relacji dwustronnych. Oba kraje posiadają mocne strony i zasoby, które mogą wzajemnie uzupełniać swoje gospodarki i napędzać trwały wzrost.

Zasoby naturalne i perspektywy inwestycyjne dla Polski

Do 2019 roku Polska zaangażowała około 20,4 mln dolarów w inwestycje w gospodarce Azerbejdżanu, co świadczy o rozwijającej się, ale jeszcze niewielkiej relacji finansowej. W zamian Azerbejdżan zainwestował 10 mln dolarów w gospodarkę Polski. Warto zauważyć, że obecność ponad 18 polskich firm aktywnie działających w Azerbejdżanie podkreśla rozwijającą się współpracę w różnych sektorach, takich jak usługi, przemysł i handel. Firmy te przyczyniają się do dywersyfikacji i ekspansji krajobrazu gospodarczego Azerbejdżanu, a także umożliwiają transfer wiedzy, technologii i najlepszych praktyk z Polski do Azerbejdżanu. Ponadto, ich obecność stanowi świadectwo rosnącej pewności i zainteresowania polskich przedsiębiorstw potencjałem rynku Azerbejdżanu.

Jednym z kluczowych czynników, które mogą ułatwić zwiększenie inwestycji, jest ustanowienie solidnych ram prawnych. Fundamenty dla takich inwestycji zostały położone poprzez podpisanie około 50 dwustronnych dokumentów między Azerbejdżanem a Polską. Dokumenty te obejmują szeroki zakres, w tym umowy dotyczące promocji i wzajemnej ochrony inwestycji, eliminacji podwójnego opodatkowania oraz wspierania współpracy gospodarczej. Istnienie tych umów zapewnia sprzyjające środowisko dla inwestorów, oferując pewność prawną, ochronę inwestycji i mechanizmy rozstrzygania sporów.

Oprócz ustanowionych ram prawnych, obecność kluczowych instytucji, takich jak zagraniczne biuro Polskiej Agencji Inwestycji i Handlu w Baku od lipca 2018 roku oraz Polsko-Azerbejdżańska Izba Przemysłowo-Handlowa założona w 2017 roku w Warszawie, może odgrywać kluczową rolę w przyciąganiu polskich inwestorów do Azerbejdżanu. Instytucje te odgrywają istotną rolę w promowaniu dwustronnych możliwości inwestycyjnych, nawiązywaniu kontaktów biznesowych oraz udzielaniu cennego wsparcia i porad polskim przedsiębiorcom zainteresowanym inwestowaniem w Azerbejdżanie.

Biorąc pod uwagę rozległe doświadczenie Polski w rolnictwie, istnieje znaczny potencjał współpracy między Polską a Azerbejdżanem, zwłaszcza w obszarach takich jak przetwórstwo rolne i hodowla. Polscy inwestorzy mogą odegrać kluczową rolę w inwestowaniu w te obszary, przyczyniając się do zakładania dużych farm i przedsiębiorstw rolnych w Azerbejdżanie. Takie inwestycje nie tylko ułatwiają modernizację i ekspansję sektora rolniczego Azerbejdżanu, ale także otwierają drogę dla produktów azerskich na polski rynek. Warto zauważyć, że rolnictwo jest szybko rozwijającym się sektorem w Azerbejdżanie, co potwierdza 3% wzrost produkcji rolnej w 2023 roku. Ta trajektoria wzrostu podkreśla obfite możliwości inwestycyjne dostępne w tej dziedzinie. Dzięki wsparciu polskich inwestorów i współpracy między oboma krajami sektor rolniczy Azerbejdżanu może dalej się rozwijać.

Inną sferą gospodarczą, która może zainteresować polskich inwestorów w Azerbejdżanie, jest turystyka. Możliwości współpracy między Polską a Azerbejdżanem w dziedzinie turystyki zostały ostatnio wzmocnione różnymi inicjatywami. W 2022 roku podpisano Porozumienie między Stowarzyszeniem Agencji Turystycznych Azerbejdżanu a Polską Izbą Turystyki, sygnalizując zobowiązanie do wzajemnej współpracy w tym sektorze. Wprowadzenie regularnych lotów przez LOT na trasie Warszawa-Baku dodatkowo zwiększa perspektywy turystyczne między obydwojoma krajami. Ponadto bogate dziedzictwo kulturowe Azerbejdżanu, w połączeniu z jego potencjałem turystycznym i pojawiającymi się możliwościami w regionie Karabachu, stanowią przekonującą podstawę do przyciągania polskich inwestorów do tego sektora.

Azerbejdżański sektor energetyczny również prezentuje znaczący potencjał dla polskich inwestorów poszukujących możliwości w tej dziedzinie. Polscy inwestorzy mogą być zainteresowani uczestnictwem w rozwoju odnawialnych źródeł energii, takich jak energia wiatrowa i słoneczna. Współpraca w tym sektorze może wykorzystać doświadczenie Polski w dziedzinie energii odnawialnej i rafinacji ropy naftowej. Ponadto istnieje znaczny potencjał do współpracy w zakresie zielonych i inteligentnych technologii oraz efektywności energetycznej w Azerbejdżanie. Co więcej, istnieje przestrzeń na współpracę z Azerskim Państwowym Koncernem Naftowym (SOCAR), zwłaszcza w projektach związanych z produkcją i dystrybucją energii. Dodatkowo Polska może odgrywać kluczową rolę jako pośrednik dla Azerbejdżanu w nawiązywaniu relacji z sąsiednimi krajami, takimi jak Niemcy, oraz ułatwiając trasy tranzytowe energii między Wschodem a Zachodem.

Polscy inwestorzy mogą również badać możliwości inwestycyjne w sektorach IT, logistyki i transportu w Azerbejdżanie. Polskie firmy są znane w tych dziedzinach w Europie Środkowej i Wschodniej, co sprawia, że ich inwestycje w Azerbejdżanie są atrakcyjne ze względu na wysoką jakość usług i produktów, które mogą oferować. Dodatkowo polskie firmy mogą być zainteresowane współpracą z rynkiem azerskim w obszarach takich jak sprzęt AGD, produkty farmaceutyczne i kosmetyczne oraz odzież.

Oprócz wymienionych sektorów, różnorodne zasoby naturalne Azerbejdżanu oferują szereg możliwości inwestycyjnych dla polskich inwestorów w różnych sektorach. Polscy inwestorzy mogą uznać znaczne rezerwy ropy naftowej i gazu ziemnego w Azerbejdżanie za szczególnie atrakcyjne. Sektor ropy naftowej i gazu Azerbejdżanu oferuje możliwości inwestycji w działalność związaną z eksploracją, produkcją, rafinacją i dystrybucją.

Oprócz zasobów energetycznych Azerbejdżan posiada złoża mineralne, w tym rudy żelaza, miedzi, cynku, ołowiu i złota. Obfite zasoby wodne Azerbejdżanu, w tym rzeki i jeziora, oferują

możliwości w zakresie generacji energii wodnej i projektów zarządzania wodą. Polscy inwestorzy specjalizujący się w infrastrukturze wodnej i technologii mogą znaleźć potencjalne możliwości współpracy w tych obszarach.

Środowisko bezpieczeństwa Kaukazu Południowego: z perspektywy Azerbejdżanu

Na skutek rosyjskiej agresji na Ukrainę globalne i kaukaskie środowisko bezpieczeństwa uległo nieodwracalnym zmianom. Równocześnie sytuacja geopolityczna na Kaukazie Południowym była w trakcie przemian jeszcze przed konfliktem na Ukrainie. 30-letnia równowaga po zimnej wojnie została zakłócona przez 44-dniową wojnę między Armenią a Azerbejdżanem, prowadząc do transformacji, która jeszcze się nie ustabilizowała. Geopolityczny krajobraz na Kaukazie Południowym charakteryzuje się zwiększoną dynamiką, z nowymi aktorami, takimi jak Turcja, Iran, UE, USA i Indie, co komplikuje i tak już skomplikowane i niebezpieczne środowisko. W rezultacie wojna na Ukrainie przyspieszyła istniejącą dynamikę i transformację zainicjowaną przez konflikt na Kaukazie Południowym.

44-dniowa wojna miała szkodliwy wpływ na pozycję geopolityczną Rosji na Kaukazie Południowym. Nie tylko zniszczyła wizerunek rosyjskiej doktryny wojskowej i uzbrojenia, ale także zmieniła percepcję siły militarnej, wszystko to przed konfliktem na Ukrainie. W istocie 44-dniowa wojna w 2020 roku była katalizatorem, który otworzył pierwszą warstwę puszką Pandory, podczas gdy wojna na Ukrainie odsłoniła drugą, dodatkowo komplikując geopolityczny krajobraz Kaukazu Południowego.

Należy podkreślić, że konflikt z Armenią wraz z jego reperkusjami, znacząco wpłynął na postrzeganie świata zachodniego przez społeczeństwo azerbejdżańskie. Kluczową rolę w kształtowaniu i formowaniu percepcji Azerów odegrała polityka. Postawa państw odnośnie do konfliktu w Karabachu była decydującym czynnikiem w rozpoznawaniu sojuszników i przeciwników. W istocie konflikt ten odegrał kluczową rolę w ugruntowaniu relacji z innymi państwami, kategoryzując je jako przyjaciół lub wrogów.

Dla krajów, które silnie wspierały Armenię, zwłaszcza po 2020 roku, naprawa relacji z Azerbejdżanem będzie trudna. Jednostronne podejście i zdecydowane wsparcie dla Armenii w trakcie i po konflikcie nadwyrężyły relacje, pozostawiając trwałe wpływy, który może być trudny do przezwyciężenia w przyszłości.

W latach 90. i 2000., w dyskursie publicznym w Azerbejdżanie, zarówno w kręgach rządzących, jak i opozycyjnych, dominowały - podobnie jak w innych krajach Europy

Wschodniej - aspiracje euroatlantyckie. Perspektywa przystąpienia do instytucji euroatlantyckich cieszyła się szerokim poparciem w tym okresie. Jednak z biegiem czasu początkowe nadzieje, entuzjazm i wsparcie ustąpiły miejsca rozczarowaniu i niezadowoleniu. Byłoby poważnym błędem dla kogokolwiek na Zachodzie sądzić, że podejście Azerbejdżanu do Zachodu może się zmienić pod nowym przywództwem. Wręcz przeciwnie, można spodziewać się zwiększenia dystansu i nieufności Azerbejdżanu wobec Zachodu.

Rosja aktywnie wspierała Armenię w latach 90., gdy ta okupowała 20% terytorium Azerbejdżanu, co wywarło trwały negatywny wpływ na wizerunek Rosji wśród społeczeństwa azerskiego. Ta negatywna percepcja nadal się utrzymuje i ma wpływ na politykę rządu Azerbejdżanu wobec Rosji. Biorąc pod uwagę sojusz wojskowo-polityczny Armenii z Rosją oraz zainteresowanie Zachodu zasobami energetycznymi Azerbejdżanu przez pewien czas istniało naiwne przekonanie, że Zachód, pomoże Azerbejdżanowi w pokojowym uwolnieniu okupowanych terytoriów.

Przez trzy dekady Azerbejdżan zabiegał o uznanie podstawowych praw człowieka miliona wewnątrznie przesiedlonych osób (IDP), będących ofiarami czystek etnicznych. Jednak nie uzyskał tego samego poziomu empatii i wsparcia dla swoich przesiedleńców, jaki zyskali Ormianie, którzy opuścili Karabach. Dla społeczeństwa azerskiego wyjaśnieniem tej dysproporcji jest solidarność chrześcijańska z Armenią, skutkująca podwójnymi standardami wobec Azerbejdżanu. Najbardziej niepokojące jest rosnące wśród społeczeństwa azerskiego przekonanie, że Zachód używa demokracji i praw człowieka jako pretekstu i narzędzia do wywierania presji na Baku. Ludzie logicznie pytają, dlaczego Zachód nie dbał o prawa człowieka miliona azerskich przesiedleńców, a skupia się na pojedynczych przypadkach.

Podsumowując, czy to celowo, czy nie, Zachód stracił poparcie opinii publicznej w Azerbejdżanie. Jak już wspomniano, w Azerbejdżanie Rosja i Zachód postrzegane są tak samo. Nie jest to więc przypadek, że Azerbejdżan przyjął trzecią ścieżkę w swojej polityce zagranicznej przystępując do Ruchu Państw Niezaangażowanych. Azerbejdżan stara się unikać związków z instytucjami geopolitycznymi tworzonymi przez Rosję i nie widzi siebie w instytucjach euroatlantyckich.

Nastroje dominujące wśród Azerów doprowadziły do przekonania, że UE funkcjonuje jako unia państw chrześcijańskich tworząc środowisko, w którym wydaje się nie być miejsca dla Azerbejdżanu, mimo świeckiego charakteru państwa oraz populacji, która jest świecka, wieloetniczna i wielokulturowa. Prezydent İlham Alijew zapytany o możliwość ubiegania się o członkostwo w UE stwierdził niedawno, że nie ma zapowiedzi ani zaproszenia dla

Azerbejdżanu. Trzeba zauważyć, że prezydent Alijew nie wyraził braku zainteresowania członkostwem.

W ciągu ostatnich dekad przekonanie, że Azerbejdżan nie jest ani pożądanym, ani oczekiwanym w instytucjach euroatlantyckich, ugruntowało się z powodu wielu czynników. Odmowa członkostwa NATO dla Gruzji i Ukrainy podczas szczytu w Bukareszcie w 2008 roku oraz niezdolność Zachodu do ochrony Gruzji w 2008 roku i Ukrainy w 2014 roku znacząco przyczyniły się do tego postrzegania. Ostatnie wydarzenia wokół tych krajów dodatkowo wzmocniły w Azerbejdżanie przekonanie, że aspiracje euroatlantyckie, nawet w odległej przyszłości, mogą wiązać się z istotnym ryzykiem bezpieczeństwa. Jest to szczególnie prawdziwe dla kraju z większością muzułmańską, biorąc pod uwagę doświadczenia Turcji z członkostwem w UE. Liderzy niektórych krajów europejskich otwarcie deklarowali, że Turcja nigdy nie stanie się członkiem UE z powodu jej statusu jako kraju muzułmańskiego, co dodatkowo zwiększyło obawy Azerbejdżanu.

W 2020 roku Armenia, tradycyjny sojusznik Rosji w Południowym Kaukazie, poniosła klęskę kończąc 27-letnią okupację terytoriów azerskich. 44-dniowa wojna oznaczała istotny przełom, gdyż Rosja musiała po raz pierwszy od ponad dwustu lat dzielić wpływ w regionie ze swoim historycznym rywalem, Turcją, państwem członkowskim NATO.

Niedawno doszło do incydentu, który wyraźnie zaszkodził wizerunkowi rosyjskiej broni i jej zdolności odstraszenia, po zakończeniu 44-dniowej wojny. Kontrowersje dotyczyły rosyjskiego mobilnego systemu balistycznego Iskander, którego Armenia użyła przeciwko Azerbejdżanowi. Początkowo premier Armenii Nikol Paszinian twierdził, że pociski Iskander nie zadziałały, co wywołało debatę na temat ich skuteczności. W odpowiedzi Ministerstwo Obrony Rosji, wraz z rosyjskimi ekspertami i politykami, stanowczo zaprzeczyło tezie Pasziniana. 15 marca 2021 roku Azerbejdżan pokazał fragmenty rakiet Iskander wystrzelonych przez Armenię na Szuszę. Miesiąc później, 13 kwietnia 2021 roku, podczas spotkania z zachodnimi naukowcami i dziennikarzami prezydent Alijew wyraził rozczarowanie z powodu zaprzeczeń Rosji dotyczących dostarczania do Armenii rakiet Iskander-M.

Rosja doznała upokorzenia nie tylko dlatego, że Iskander był symbolem jej potęgi militarnej i kluczowym elementem jej architektury globalnego bezpieczeństwa, ale również dlatego, że transfer rakiet w 2016 roku służył konkretnym celom. Po pierwsze, po wojnie czterodniowej między Armenią a Azerbejdżanem w kwietniu 2016 roku stało się jasne, że Azerbejdżan ma przewagę militarną, co działa na jego korzyść. W związku z tym Rosja dążyła do przywrócenia strategicznej równowagi na korzyść swojego sojusznika, Armenii, poprzez dostarczenie rakiet Iskander. Po drugie, konflikt z 2016 roku zniszczył wizerunek Rosji jako wiarygodnego

sojusznika i obrońcy Armenii. Osoby publiczne i politycy otwarcie deklarowali, że Rosja nie może już zagwarantować Armenii ochrony. Aby przeciwdziałać obawom i rozczarowaniom w Armenii oraz zapobiec utracie wpływów i znaczenia, Rosja dostarczyła rakiety Iskander.

44-dniowa wojna pokazała, że ani rakiety Iskander, ani parasol bezpieczeństwa Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym dla międzynarodowo uznanych terytoriów Armenii, ani rosyjski sprzęt wojskowy nie mogły uchronić Armenii przed porażką. W istocie konflikt ten skonfrontował rosyjską doktrynę wojskową i uzbrojenie z nowoczesnymi zachodnimi koncepcjami wojskowymi.

Przez ostatnie trzy dekady Organizacja Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym zapewniała parasol bezpieczeństwa dla międzynarodowo uznanych terytoriów Armenii, pozwalając Armenii skoncentrować swój potencjał militarny w Karabachu na terytoriach azerskich. Z kolei Azerbejdżan musiał skupiać się na operacji wojskowej w Karabachu, a dodatkowo samodzielnie bronić swojej 3360-kilometrowej granicy, ponieważ nie miał ochrony ze strony żadnego sojuszu wojskowego. Wymagało to znaczących zasobów.

Warto zauważyć, że Zachód nie interpretował porażki Armenii jako niepowodzenia jej rosyjskiego sojusznika. Natomiast Azerbejdżan nie był postrzegany przez Zachód jako sojusznik zachodni, a integralność terytorialna Azerbejdżanu nie była traktowana tak samo jak było to w przypadku Gruzji, Ukrainy czy Mołdawii. Azerbejdżan też nie postrzega siebie jako sojusznika Zachodu. Armenia, w odróżnieniu od Azerbejdżanu, utrzymuje podwójny status jako członek Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej oraz posiadacz Umowy o Kompleksowym i Rozszerzonym Partnerstwie (CEPA). Wybór Zachodu i jego specjalne traktowanie Armenii, w połączeniu z niejasną postawą w sprawie integralności terytorialnej Azerbejdżanu, zyskał w azerskiej opinii publicznej opinię podwójnych standardów i niesprawiedliwości wobec Azerbejdżanu.

Azerbejdżan ma jasny przekaz dla tych środowisk na Zachodzie, które spodziewają się zmiany polityki zagranicznej Armenii i zwrotu w stronę Zachodu, nie tylko w sferze retoryki, ale także praktycznych działań. Armenia może zmienić kurs swojej polityki zagranicznej tylko wtedy, gdy przestanie stanowić zagrożenie dla Azerbejdżanu, a Azerbejdżan nie zaakceptuje zastąpienia historycznego wsparcia Rosji dla Armenii, wsparciem Zachodu w przyszłości. Przykładem ilustrującym stanowisko Azerbejdżanu wobec takiego zwrotu w polityce zagranicznej i jego potencjału do wpływania na ten kierunek jest Gruzja. Azerbejdżan konsekwentnie wspierał deklarowany przez Gruzję priorytet integracji w prozachodni euroatlantycki obszar, udzielając jej wsparcia w najtrudniejszych chwilach. Warto zauważyć, że Azerbejdżan wspierał Gruzję w latach 2006-2007, kiedy Rosja zakłóciła dostawy gazu i energii elektrycznej w surowych

warunkach zimowych. Dziś Gruzja jest wyjątkowym przykładem w Europie Wschodniej, krajem posiadającym pełną niezależność energetyczną, co sprawia, że jest odporna na wpływy i presję zewnętrzną w tej dziedzinie.

Polska wyróżnia się jako wyjątkowy kraj europejski, który skutecznie utrzymuje pozytywny i zrównoważony wizerunek w oczach Azerów pomimo konfliktów między Azerbejdżanem a Armenią. Ten wyjątkowy status można przypisać dwóm kluczowym czynnikom, które odróżniają Polskę od innych krajów UE. Po pierwsze, Polska wykazuje głębsze zrozumienie regionu. Po drugie, jej polityka zagraniczna jest mniej podatna na wpływy grup lobbingowych, gdyż działa bardziej w zgodzie z interesami narodowymi niż dostosowując się do agend tych grup, jak ma to miejsce w innych państwach Zachodu, gdzie takie dostosowanie często podważa strategiczne interesy.

Polska zdobyła ten korzystny wizerunek w Azerbejdżanie dzięki swojemu zasadniczemu stanowisku w konflikcie karabaskim i niezachwianemu poparciu dla integralności terytorialnej Azerbejdżanu. Ten pozytywny wizerunek stanowi cenny kapitał dla Polski, jednak uważamy, że jego pełny potencjał nie jest w pełni rozpoznawany ani doceniany przez polską politykę zagraniczną i Polska może nie czerpać pełnych korzyści z tego kapitału.

Kluczowym aspektem jest zdolność Polski do prowadzenia bardziej niezależnej i proaktywnej polityki zagranicznej w regionie, opartej na jej interesach narodowych.

Od czasu przystąpienia do UE, Polska aktywnie uczestniczyła w inicjatywach mających na celu poprawę relacji między UE a kilkoma byłymi republikami radzieckimi. Z perspektywy Azerbejdżanu Polska może pełnić kluczową rolę pośrednika lub państwa pomostowego w rozwijaniu relacji między Azerbejdżanem a UE. Podobnie dla Polski Azerbejdżan jest nie tylko sąsiadem Rosji, ale także istotnym pośrednikiem lub państwem pomostowym w rozwoju relacji z Azją Środkową i Bliskim Wschodem.

Patrząc z tej perspektywy, Azerbejdżan i Polska mogą się uzupełniać i wzajemnie realizować swoje interesy. Uważamy, że strategia Azerbejdżanu na Bałkanach, w Europie Wschodniej i Azji Środkowej, szczególnie zintensyfikowana po zwycięstwie w 44-dniowej wojnie, jest zasadniczo zgodna z interesami strategicznymi i gospodarczymi Polski, biorąc pod uwagę położenie Polski we wschodniej części Europy Zachodniej.

Ogólnie rzecz biorąc, obecna trajektoria stosunków między Azerbejdżanem a Polską zmierza ku współpracy strategicznej. Utrzymywanie tego ducha współpracy, opartego na zasadach suwerenności i wzajemnego szacunku jest niezmiernie ważne, ponieważ jest zgodne z

interesami narodowymi obu krajów. Kontynuowanie i pielęgnowanie tej współpracy niewątpliwie przyniesie wzajemne korzyści i dodatkowo umocni więzi między naszymi narodami.

Polska i Gruzja

Historia relacji

Istnieje niewiele krajów na świecie, które pomimo geograficznej odległości i różnic etnicznych, mają tak przyjazne historyczne relacje jak Polska i Gruzja. Oba te narody łączy poczucie wolności i niepodległości.

Polityczna historia relacji sięga XV wieku, gdy król Kartlii Konstantyn I próbował nawiązać sojusz z polskim królem Aleksandrem Jagiellończykiem przeciwko Imperium Osmańskiemu. Planowano stworzenie antyosmańskiej koalicji i rozpoczęcie wspólnej kampanii z udziałem innych krajów, jednakże zamiar nie powiódł się.

Kontakty między narodami nadal istniały, jednakże najintensywniejsze relacje rozpoczęły się w XIX wieku, gdy Imperium Rosyjskie deportowało tysiące Polaków na Kaukaz.

Efektom karnych działań carskich okazało się coś nieoczekiwanego. Powstało coś w rodzaju duchowej więzi między polskimi zesłańcami a Gruzynami. Przybysze zaangażowali się w życie Kaukazu, a wielu z nich na zawsze związało swoją przyszłość z Gruzją.

Ślady polskich emigrantów w Gruzji można znaleźć nie tylko w literaturze, ale także w inżynierii, medycynie, malarstwie, muzyce i architekturze. Od końca XIX wieku niektórzy polscy przedsiębiorcy i architekci zaczęli przybywać do Gruzji także z własnej woli.

Po I wojnie światowej i upadku carskiej Rosji, Gruzja i Polska odzyskały długo wyczekiwaną niepodległość. Gruzja – 26 maja 1918 r., Polska – 11 listopada 1918 r. Polska uznała niepodległość Gruzji 29 stycznia 1919 r. Wkrótce pierwszy polski dyplomata został wysłany do Gruzji przez Radę Regencyjną Królestwa Polskiego. Był nim Wacław Ostrowski, który zorganizował pierwszą polską placówkę w Tbilisi jako agencję konsularną. Z kolei Gruzja otworzyła przedstawicielstwo dyplomatyczne w Polsce w 1919 r.: przedstawicielem dyplomatycznym Gruzji w Warszawie był Giorgi Sidamon-Eristavi.

W 1920 r. agencja konsularna Polski w Tbilisi została przekształcona w konsulat. W marcu 1920 r. misję objął Tytus Filipowicz. 31 marca listy uwierzytelniające zostały przekazane Ministerstwu Spraw Zagranicznych Gruzji. Na początku 1921 r. konsulat został przekształcony w Konsulat Generalny, którym kierował Wiktor Białobrzeski.

Warto wspomnieć, że pomimo krótkiego okresu relacji, zarówno rząd Polski, jak i Gruzji miały wielkie plany partnerskie, wśród których główną kwestią było utworzenie polsko-gruzińskiego sojuszu wojskowego. Kwestia ta była aktywnie dyskutowana podczas spotkań dwustronnych. Niestety ten plan nie mógł zostać zrealizowany z powodu aneksji Gruzji przez bolszewicką Rosję: w lutym 1921 r. pierwszą Republikę Gruzji zaatakowała Armia Czerwona. Po kilku tygodniach ciężkich walk bolszewicy zajęli Tbilisi 25 lutego, a gruziński rząd musiał uciekać za granicę. Polska nie uznała aneksji Gruzji i utrzymywała kontakty z gruzińskim rządem na uchodźstwie w Paryżu do końca lat 30-tych XX wieku.

Po aneksji Gruzji przez bolszewików w 1921 r. wielu Gruzinów wyemigrowało za granicę, w tym do Polski. Wśród nich byli gruzińscy żołnierze, którzy następnie wstąpili do Wojska Polskiego i stali się w nim prominentnymi. Ciekawostką jest fakt, że jednym z kadetów, którzy wyemigrowali do Polski, był książę Dimitri Szalikaszwili, ojciec generała Armii Stanów Zjednoczonych Johna Malchaza Szalikaszwilego.

Podczas II wojny światowej setki gruzińskich oficerów i żołnierzy służyły w polskiej armii i oddały życie za Rzeczpospolitą Polską, również podczas Powstania Warszawskiego w 1944 roku.

Od 1991 roku, po odzyskaniu niepodległości przez Gruzję, Polska była jednym z najbardziej aktywnych europejskich krajów wspierających Gruzję. Stosunki dyplomatyczne między Polską a Gruzją zostały przywrócone 28 kwietnia 1992 roku. Ambasada Rzeczypospolitej Polskiej w Gruzji została otwarta w 1997 roku. W 2004 roku otwarto ambasadę Gruzji w Polsce.

Pierwszy dokument podpisany przez oba kraje to "Umowa między Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Rządem Republiki Gruzji o Współpracy Kulturalnej i Naukowej" z 1993 roku.

Od lat 90. XX wieku Polska była gorącym zwolennikiem niepodległości Gruzji, jej integralności terytorialnej oraz europejskich i euroatlantyckich aspiracji kraju. Fakt, że w koncepcji bezpieczeństwa narodowego Polski (2020) integracja euroatlantycka Gruzji została określona jako priorytet polityki zagranicznej, świadczy o strategicznym znaczeniu Gruzji dla Polski. Warto wspomnieć, że polscy politycy aktywnie wykorzystują międzynarodową platformę do wspierania Gruzji, zwłaszcza w obliczu ciągłej agresji Rosji.

Bezprecedensowym przykładem wsparcia Polski dla Gruzji był prezydent Lech Kaczyński, który w sierpniu 2008 roku, podczas otwartej agresji Kremla w Gruzji, gdy rosyjskie czołgi i samoloty atakowały i bombardowały gruzińskie miasta, zainicjował wyjazd głów państw Europy Wschodniej i mimo bezpośrednich gróźb, że ich samolot może zostać zestrzelony,

przybyli do Gruzji i wyrazili pełne poparcie dla manifestujących na centralnej alei Tbilisi Gruzinów. W tym decydującym momencie prezydent Kaczyński wezwał społeczność międzynarodową do przebudzenia i zatrzymania napastnika. Odważny ruch prezydenta Kaczyńskiego i innych przywódców zahamował dalszą agresję Rosji przeciwko Gruzji. Ten silny akt wsparcia dla niepodległości i wolności został bardzo dobrze zapamiętany w Gruzji.

Prezydent Polski Lech Kaczyński kontynuował aktywne wspieranie Gruzji także po wojnie. 23 listopada 2008 roku, podczas kolejnej wizyty w Tbilisi, on i prezydent Micheil Saakaszwili udali się do rejonu Achalgori, aby sprawdzić, jak Rosja wywiązuje się z zobowiązań zawieszenia broni. Gdy dwóch prezydentów zbliżało się do administracyjnej granicy Achalgori, Rosjanie otworzyli ogień z automatycznej broni z okupowanych terytoriów. Po powrocie do Tbilisi prezydent Polski Lech Kaczyński jasno oświadczył, że porozumienie Sarkozy-Miedwiediew nie jest realizowane przez stronę rosyjską.

Prezydent Kaczyński aktywnie wspierał zachodnie aspiracje kraju także po wojnie. Podczas jego prezydentury współpraca między Gruzją a Polską szczególnie się pogłębiła i Polska stała się swego rodzaju mostem dla Gruzji na drodze do zbliżenia się do NATO i Unii Europejskiej.

Dlatego śmierć prezydenta Polski była szczególnie bolesna dla narodu gruzińskiego. Na jego cześć w 2010 roku jedna z ulic w Tbilisi została nazwana imieniem prezydenta Kaczyńskiego, gdzie później otwarto plac i popiersie prezydenta.

Bardzo ważnym momentem był rok 2009, kiedy Polska wraz ze Szwecją zainicjowała Program Partnerstwa Wschodniego, który doprowadził do szybkiego postępu Gruzji na drodze do członkostwa w Unii Europejskiej.

W ciągu lat podpisano szereg międzynarodowych umów między Gruzją a Polską, które regulują współpracę między krajami w różnych dziedzinach, w tym: bezpieczeństwa i obrony, gospodarki, turystyki, rozwoju regionalnego, kultury, edukacji, ochrony zdrowia itp. 30 maja 2017 roku prezydenci Polski i Gruzji, Andrzej Duda i Giorgi Margwelaszwili, podpisali Deklarację o pogłębieniu współpracy. W dokumencie upamiętniającym 25. rocznicę nawiązania polsko-gruzińskich stosunków dyplomatycznych podkreślono, że Polska w pełni popiera aspiracje Gruzji do członkostwa w Unii Europejskiej i NATO.

W stosunkach dwustronnych istotną kwestią jest współpraca w sferze gospodarczej. Od 2009 roku działa Międzyrządowa Komisja ds. Współpracy Gospodarczej. Jedną z ważnych sfer współpracy jest również turystyka. Gruzja jest tradycyjnie popularnym celem podróży dla polskich turystów.

Od 2004 roku w Gruzji działa "Program Pomocy Rozwojowej" Ministerstwa Spraw Zagranicznych Polski ("Polska Pomoc"), którego priorytetowe obszary to: efektywne zarządzanie, zrównoważone zarządzanie zasobami narodowymi, opieka społeczna, rozwój regionalny itp.

Aktywna jest również współpraca w dziedzinie obrony, która obejmuje konsultacje w sprawach wojskowo-technicznych, wspólne ćwiczenia i kursy szkoleniowe itp.

Strona polska oferuje duży program stypendialny dla gruzińskich studentów, wielu młodych Gruzinów zdobywa wykształcenie na czołowych polskich uczelniach. Ponadto, ministerstwa sektorowe Polski okresowo prowadzą kursy szkoleniowe dla gruzińskich urzędników.

W 2015 roku w Tbilisi ministrowie spraw zagranicznych obu krajów podpisali Memorandum o Porozumieniu w sprawie ustanowienia "Konferencji Tbiliskiej". Wspomniany format współpracy przewiduje dzielenie się polskim doświadczeniem i wsparciem eksperckim na drodze integracji Gruzji z Europą i NATO.

Trwa współpraca między organami ustawodawczymi, w tym na poziomie grup przyjaźni. Należy zauważyć, że Grupa Przyjaźni z Parlamentem Gruzji jest jedną z największych w polskim parlamencie. W 2018 roku ustanowiono Wspólną Zgromadzenie Parlamentarne, które obejmuje instytucjonalizację relacji i ma na celu dalsze wzmocnienie współpracy parlamentarnej w sprawach wzajemnego zainteresowania.

W ostatnich latach nawiązano partnerskie relacje między wieloma miastami obu krajów, wiele z nich już jest miastami partnerskimi.

Polska była pierwszym spośród państw członkowskich UE, która w 2019 roku uruchomiła program, zgodnie z którym obywatele Gruzji mogą legalnie pracować w kraju UE. Zazwyczaj jest to na okres nie dłuższy niż 6 miesięcy w ciągu roku, po czym należy wrócić do Gruzji. Aby móc pracować w Polsce przez dłuższy czas, obywatele Gruzji muszą mieć pozwolenie na pracę, którego ważność nie może przekraczać 3 lat. Dzięki temu programowi tysiące Gruzinów skorzystało z możliwości pracy i uzyskania dochodów w Polsce.

Niestety, wraz z Gruzinami szukającymi pracy w Polsce, do kraju wjeżdżają również przestępcy z Gruzji, co stwarza pewne problemy dla polskich służb porządkowych. W związku z tym organy ścigania obu krajów rozpoczęły aktywną współpracę w celu identyfikacji i zatrzymania takich grup przestępczych.

Współpraca handlowa

Dynamika handlu między Polską a Gruzją jest odzwierciedlona w poniższych tabelach. Dla porównania przedstawiono również dane dotyczące handlu Gruzji z Azerbejdżanem i Armenią, które - na podstawie wyników za 11 miesięcy 2023 roku - są odpowiednio 5. (\$1,372 mln) i 6. (\$1,029 mln) partnerami handlowymi Gruzji. Wartość obrotów handlowych Gruzji z dwoma sąsiadami na Kaukazie Południowym (1,372 + 1,029 = 2,401 mln USD) można również uznać za wielkość handlu regionalnego, ponieważ obecnie nie ma relacji handlowych między Armenią a Azerbejdżanem.

Obrót Handlowy Gruzji z Polską, Armenią i Azerbejdżanem w porównaniu ze Światem (mln USD)

	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Uwaga
Polska	159 (1.25%)	198 (1.49%)	162 (1.42%)	206 (1.44%)	258 (1.35%)	318 (1.48%)	(% Całości)
Armenia	621 (4.87%)	701 (5.26%)	609 (5.34%)	674 (4.70%)	1,198 (6.29%)	1,123 (5.22%)	(% Całości)
Azerbejdżan	1,101 (8.64%)	1,068 (8.02%)	951 (8.34%)	1,130 (7.88%)	1,313 (6.89%)	1,516 (7.04%)	(% Całości)
Całość	12,741	13,317	11,398	14,343	19,043	21,528	

Jak wynika z powyższych danych, w ciągu ostatnich 6 lat, obroty handlowe zagraniczne między Gruzją a Polską stale rosną, pozostając jednak w granicach półtora procenta całkowitego obrotu handlowego Gruzji. Chroniczny deficyt handlowy Gruzji pozostaje jej najpoważniejszym wyzwaniem makroekonomicznym. Jest to również typowe dla handlu polsko-gruzińskiego. W ciągu ostatnich 6 lat deficyt wahał się w przedziale od -106 do -220 milionów USD, osiągając maksimum w tym roku.

Import Gruzji z Polski, Armenii i Azerbejdżanu w porównaniu ze światem (mln USD)

	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Uwaga
Polska	144 (1.54%)	170 (1.79%)	134 (1.66%)	171 (1.69%)	211 (1.57%)	269 (1.74%)	(% Całości)
Armenia	335 (3.57%)	268 (2.81%)	422 (5.23%)	418 (4.13%)	614 (4.56%)	336 (2.17%)	(% Całości)

	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Uwaga
Azerbejdżan	593 (6.33%)	559 (5.87%)	513 (6.36%)	598 (5.92%)	640 (4.75%)	654 (4.23%)	(% Całości)
Całość	9,361	9,519	8,054	10,100	13,450	15,438	

Import z Polski do Gruzji w 2023 roku wyniósł 269 milionów USD, co stanowiło 1,7% całkowitego importu Gruzji. Jego struktura pozostaje stabilna; nie ma szczególnej dywersyfikacji polskiego eksportu do Gruzji.

Struktura eksportu Polski do Gruzji (mln USD)

	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Uwaga
Łącznie, Polska	144	170	134	171	211	269	
8703 Pojazdy osobowe	1.730	7.350	3.391	8.655	16.532	15.036	11 m.
8701 Ciągniki i naczepy	4.259	4.167	5.000	7.143	8.736	13.620	11 m.
8704 Ciężarówki	3.270	3.090	2.541	5.147	7.907	11.669	11 m.
3004 Produkty lecznicze	11.834	11.712	14.304	11.858	10.458	9.746	11 m.
8716 Naczepy i inne	2.456	1.579	2.100	3.489	3.845	6.851	11 m.
2106 Produkty spożywcze	2.437	1.807	1.531	2.758	4.422	6.597	11 m.
8418 Lodówki i zamrażarki	3.214	2.377	2.538	3.330	4.802	6.524	11 m.
1806 Czekolada i inne produkty zawierające kakao	0.522	0.640	0.475	0.854	1.886	6.420	11 m.
3304 Kosmetyki i środki do pielęgnacji skóry	6.752	5.858	6.070	4.176	4.405	5.198	11 m.
8450 Pralki			1.929	2.513	2.854	5.118	11 m.
2004 Warzywa mrożone	2.056	2.252	2.102	2.589	3.982	4.759	11 m.
2202 Wody, w tym mineralne	1.612	1.898	1.738	2.418	2.831	3.915	11 m.

Pojazdy osobowe, ciągniki i naczepy oraz ciężarówki (ponad 30 milionów USD w 2024 roku) stanowią podstawę eksportu. Eksport czekolady i innych produktów spożywczych zawierających kakao (6,4 miliona USD) oraz pralek (5,1 miliona USD) znacznie wzrósł w ostatnich latach.

Eksport Gruzji do Polski w 2023 roku wyniósł 49 milionów USD, co stanowiło tylko 0,81% całkowitego eksportu Gruzji. W ostatnich latach ta liczba nie zmieniła się; nigdy nie przekroczyła jednego procenta.

Eksport Gruzji do Polski, Armenii i Azerbejdżanu w porównaniu ze Światem (mln USD)

	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Uwaga
Polska	15 (0.44%)	28 (0.74%)	28 (0.84%)	35 (0.82%)	47 (0.84%)	49 (0.81%)	(% Całości)
Armenia	286 (8.46%)	433 (11.4%)	187 (5.59%)	256 (6.03%)	584 (10.44%)	787 (12.9%)	(% Całości)
Azerbejdżan	508 (15.02%)	509 (13.4%)	438 (13.09%)	532 (12.53%)	673 (11.38%)	862 (14.15%)	(% Całości)
Całość	3,380	3,798	3,344	4,243	5,593	6,090	

Podobnie jak w przypadku eksportu polskiego jego struktura pozostaje stabilna, nie pojawiają się nowe pozycje handlowe, a dywersyfikacja nie jest rejestrowana. W ostatnich latach wiodącym produktem eksportowym było wino, które prawdopodobnie pobije rekord w 2024 roku, przekraczając 15 milionów USD. Należy zauważyć, że w 2024 roku eksportowano maszyny liczące i ich bloki za prawie 5 milionów USD. Ciekawe, czy ta pozycja handlowa w eksporcie gruzińskim do Polski będzie nadal rosnąć w nadchodzących latach.

Struktura eksportu Gruzji do Polski (mln USD)

	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Uwaga
Łącznie, Polska	15	28	28	35	47	49	
2204 Wina gronowe	7.760	9.0	11.287	13.892	14.565	13.374	11 m.
6307 Inne wyroby gotowe, w tym wzory odzieżowe		0.001		3.211	9.372	6.029	11 m.
8471 Maszyny liczące i ich bloki	0.002	0.054	0.004		0.60	4.899	11 m.
6305 Worki i materiały opakowaniowe		0.028	0.285	1.941	4.963	4.027	11 m.
4011 Opony pneumatyczne gumowe, nowe		0.8	1.835	1.218	3.430	4.005	11 m.
0802 Orzechy różne	1.244	2.500	3.022	2.531	3.511	3.111	11 m.

	2018	2019	2020	2021	2022	2023	Uwaga
8421 Centryfugi; agregaty do filtrowania lub oczyszczania cieczy lub gazów	0.004	0.005	0.002	0.18	0.69	1.169	11 m.
9018 Instrumenty i aparaty medyczne lub weterynaryjne	0.021	0.113	0.505	1.289	1.865	1.165	11 m.
2208 Alkohol etylowy, nieskażony, o mocy alkoholowej poniżej 80%	0.240	0.485	0.450	0.808	0.807	0.831	11 m.
6505 Kapelusze i inne nakrycia głowy, dziane lub szydełkowane				0.612	1.378	0.666	11 m.
2202 Wody, w tym mineralne i gazowane, z dodatkiem cukru	0.131	0.245	0.255	0.378	0.449	0.638	11 m.
8703 Pojazdy osobowe	0.033	0.061	0.427	0.152	0.261	0.607	11 m.

Podsumowując, relacje handlowe między Polską a Gruzją nie charakteryzują się szczególną dynamiką; rozwijają się zgodnie z logiką ogólnego trendu wzrostu obrotów handlowych zagranicznych Gruzji. Struktura eksportu i importu jest stabilna, rzadko pojawiają się nowe pozycje handlowe; udział w całkowitym obrocie handlowym pozostaje niski. Oczywiście istnieją poważne rezerwy na zwiększenie wzajemnego handlu, w tym w tradycyjnych pozycjach eksportowych. Ze strony gruzińskiej są to przede wszystkim alkohol etylowy, wody mineralne i gazowane oraz wody z dodatkiem cukru.

Bazując na tradycyjnie przyjaznym charakterze stosunków między Polską a Gruzją i korzystając z reżimu wolnego handlu (Głębokie i kompleksowe porozumienie o wolnym handlu jako integralna część Umowy Stowarzyszeniowej UE – Gruzja), można powiedzieć, że istnieją bardzo dobre warunki dla pogłębienia współpracy. Ważnym czynnikiem jest to, że Gruzja ma umowę o wolnym handlu z Chinami. Dzięki temu polscy inwestorzy, zakładając przedsiębiorstwa w Gruzji, mogliby uzyskać prawo do eksportu wyrobów do ogromnego rynku chińskiego bez cła.

Jak dotąd, polskie inwestycje w Gruzji są na bardzo niskim poziomie.

Inwestycje Polski w Gruzji (tysiące USD)

Rok	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023 (9 miesięcy)
Inwestycje	1 311	2 871	3 615	1 252	7 315	10 960	1 696
% całości	0,07	0,21	0,27	0,21	0,58	0,52	0,12

W ciągu ostatnich siedmiu lat, łączna wartość polskich inwestycji w gospodarkę Gruzji wyniosła nieco ponad 29 milionów dolarów. Rocznie kwota ta rzadko, tylko w 2021 i 2022 roku, przekracza pół procent całkowitej wartości bezpośrednich inwestycji zagranicznych dokonywanych w gruzińskiej gospodarce.

Należy zauważyć, że wartość przekazów pieniężnych z Polski do Gruzji znacznie, kilkukrotnie, przewyższa wartość dokonanych inwestycji; przekazy te regularnie rocznie przekraczają poziom 30 milionów dolarów, co jest wyższe niż łączna wartość inwestycji z ostatnich siedmiu lat. Wartość transferów z Gruzji do Polski jest stosunkowo wysoka i średnio wynosi 1/3 wartości transferów z Polski do Gruzji. W przypadku innych krajów, ta liczba zazwyczaj nie przekracza dziesięciu procent.

Przekazy pieniężne między Polską a Gruzją (tys. USD)

Rok	2021	2022	2023
Z Polski do Gruzji	32 662	33 557	29 947
Z Gruzji do Polski	9 036	14 547	12 799

Znaczne kwoty przekazów potwierdzają fakt, że w Polsce przebywa duża liczba migrantów zarobkowych z Gruzji. Warto wspomnieć, że są to kwoty zarejestrowane w systemach transferów elektronicznych. Nie uwzględniają one gotówki przewożonej przez obywateli podczas podróży osobistych, ani transakcji kryptowalutowych.

Zależność od przekazów pieniężnych jest oznaką słabej gospodarki. Dla Gruzji ten składnik pozostaje ważnym czynnikiem kompensującym chroniczne deficyty handlu zagranicznego i poprawiającym bilans płatniczy. Razem z dochodami z turystyki (4,123 + 4,250 = 8,573 mln USD w 2023 roku, szac.), umożliwia to skompensowanie dużej części ponad 9 miliardów dolarów deficytu handlu zagranicznego i utrzymanie stabilnego kursu waluty narodowej - lari.

Turyści z Polski

Rok	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023 (9 miesięcy)
Liczba turystów z Polski	49 013	66 903	88 300	10 691	30 988	41 017	73 129
% całości	0,75	0,93	1,14	0,70	1,80	0,89	1,70

Turystyka tradycyjnie jest jednym z najbardziej dynamicznie rozwijających się sektorów gruzińskiej gospodarki. Po pandemii w 2020 roku, sektor turystyki w Gruzji szybko się odbudował i już w 2022 roku wygenerował więcej dochodów w porównaniu do przedkryzysowego roku 2019. Według wstępnych szacunków, dochody z turystyki w 2023 roku

będą stanowić więcej niż dwukrotność wartości inwestycji zagranicznych i przekroczą przekazy pieniężne co najmniej o 20%.

Dochody z turystyki (miliardy USD)

Rok	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023 (est.)
Dochody	2,704	3,222	3,268	0,541	1,244	3,516	4,250
Dochody z turystów z Polski (szacunkowe)	0,056	0,076	0,101	0,012	0,034	0,047	0,115

W 2023 roku liczba polskich turystów odwiedzających Gruzję ustanowiła rekord i przekroczyła sto tysięcy osób. Jest to jeden z najwyższych wskaźników wśród krajów, z którymi Gruzja nie ma granicy lądowej. Bezpośrednie loty z Polski do Gruzji są obsługiwane przez dwie linie lotnicze: Wizz Air i LOT. Loty są dostępne z Warszawy, Krakowa, Katowic i Wrocławia do Tbilisi i Kutaisi..

Zasoby naturalne i perspektywy inwestycyjne dla Polski

Napływ bezpośrednich inwestycji zagranicznych jest jednym z głównych źródeł wzrostu gospodarczego, które wspiera wprowadzanie zaawansowanych technologii i nowoczesnych metod zarządzania w kraju. Bezpośrednie inwestycje zagraniczne są krytycznie ważne dla Gruzji, aby zapewnić długoterminowy rozwój gospodarczy kraju. Gruzja to mały rynek, liczący mniej niż 4 miliony ludzi, ale cieszy się swobodą handlu z wieloma dużymi i lukratywnymi rynkami, na bazie Kompleksowego Porozumienia o Wolnym Handlu z UE oraz Umów o Wolnym Handlu z Turcją, Rosją, Chinami, Armenią i Azerbejdżanem. Negocjacje dotyczące wolnego handlu trwają z Indiami i są spodziewane z USA. Inwestycje w Gruzji dają dostęp do rynku o populacji 16 milionów mieszkańców Kaukazu Południowego, Chin, a w perspektywie do Indii i Rosji, pod warunkiem zniesienia sankcji UE wobec tej ostatniej. Członkostwo Gruzji w Światowej Organizacji Handlu, ogólna stabilność makroekonomiczna i deficyt inwestycji zagranicznych również przyczyniają się do atrakcyjności inwestycyjnej Gruzji.

Dla inwestorów z Polski perspektywy inwestycyjne mogą być interesujące w następujących sektorach gospodarki gruzińskiej:

- Rolnictwo;
- Turystyka: agroturystyka, turystyka medyczna (usługi stomatologiczne, okulistyka i chirurgia plastyczna);
- Elektrownie wodne, energia zielona;

- Zasoby naturalne.

Gruzińskie rolnictwo jest prawdopodobnie najbardziej niewykorzystanym i obiecującym sektorem w Gruzji. Spośród 2700 firm w sektorze, tylko 7 to duże firmy, a 32 to średnie, co wskazuje na potencjał rozwoju. Jest wysoki we wszystkich podsektorach. 50,7% obrotu sektora pochodzi z hodowli, 16,7% z upraw wieloletnich, 12,5% z upraw jednorocznych, 7,3% z akwakultury, a pozostałe 12,8% z usług wspierających.

Sektor potrzebuje inwestycji zagranicznych, które po kilku latach przyniosą bardzo wartościowe i atrakcyjne dochody. Gruzja, dzięki swojemu położeniu i klimatowi, pozwala na prowadzenie działalności rolniczej i hodowlanej przez cały rok, w szczególności takiej jak hodowla zwierząt, uprawa cytrusów, orzechów i warzyw na terenie kraju.

Po rolnictwie i hodowli, warto wspomnieć o sektorze, który stał się wizytówką Gruzji w ciągu ostatnich dwóch dekad, czyli turystyce. Istnieją już dobrze znane miejsca do uprawiania turystyki narciarskiej w Gruzji, takie jak Gudauri i Bakuriani. Istnieje jednak wiele niewykorzystanych górskich ośrodków z dużymi możliwościami opieki medycznej i turystyki narciarskiej, takich jak Tkibuli, Borjomi, Abastumni i Bakhmaro, gdzie infrastruktura drogowa, elektryczna i wodociągowa jest już rozwinięta i możliwe jest dokonanie inwestycji w celu aranżacji i renowacji sanatoriów turystyczno-medycznych, ponieważ te ośrodki są jednymi z najlepszych na świecie ze względu na swoje położenie, klimat i atrakcje turystyczne.

Jeśli chodzi o turystykę medyczną, w ciągu ostatnich 15-20 lat wzrósł napływ turystów z krajów postsowieckich, azjatyckich i europejskich w celu uzyskania tanich usług medycznych; Gruzja stała się już dość popularnym celem w tym zakresie. Usługi medyczne w Gruzji są kilkakrotnie tańsze, a jakość usług nie ustępuje światowym standardom. Najbardziej zaawansowane sektory to okulistyka, stomatologia i chirurgia plastyczna.

Jak pokazują statystyki, przepływy turystów z Polski znacznie wzrastały każdego roku, a w 2023 roku liczba ta przekroczyła 100 000 odwiedzających.

Marki hotelowe, takie jak Marriott, Hilton, Radisson, Sheraton, Biltmore już działają w Gruzji. Główny popyt na rynku turystycznym związany jest jednak z niedoborem hoteli 4-gwiazdkowych i szczególnie 3-gwiazdkowych. Dotyczy to wszystkich ważnych ośrodków rozwoju turystyki w Gruzji - Tbilisi, Batumi, ale szczególnie Kutaisi, Telawi, Signaghi, górzysta Adżaria itp.

To obszar działalności dla polskich inwestorów, przede wszystkim z naciskiem na imponującą dynamikę wzrostu liczby turystów z Polski.

Warto również wspomnieć o interesujących środowiskach inwestycyjnych, takich jak elektrownie wodne, energia zielona i wydobywanie zasobów naturalnych.

Przede wszystkim warto zwrócić uwagę na elektrownie wodne, ponieważ cały teren Gruzji obfituje w rzeki, a ukształtowanie terenu kraju pozwala na rozpoczęcie dochodowego biznesu w tej działalności. Szczególnie interesujące mogą być projekty średniej wielkości elektrowni wodnych. W 2023 roku Gruzja stała się eksporterem energii elektrycznej z rocznym eksportem o wartości 103 mln USD i importem wynoszącym tylko 1 mln USD. Dodatkowym bodźcem dla inwestorów jest to, że Turcja jest gotowa na konsumowanie dowolnej ilości oferowanej energii elektrycznej. Ponadto bardzo obiecujący jest projekt podmorskiego kabla elektrycznego o przepustowości 1 GW i napięciu 500 kV, mający na celu przesyłanie zielonej energii z Azerbejdżanu przez Gruzję, Rumunię i Mołdawię do UE. Szacuje się, że jego długość wyniesie około 1100 km, a budowa zakończy się pod koniec 2029 roku. Projekt ten daje dostęp do ogromnego i lukratywnego rynku energii elektrycznej UE, tworząc atrakcyjne środowisko inwestycyjne dla sektora energetycznego Gruzji.

Warto wspomnieć o możliwościach produkcji zielonej energii elektrycznej zwanej "zieloną energią". Prawie na całym terytorium Gruzji możliwe jest wykorzystanie energii słonecznej i wiatrowej do generowania energii elektrycznej, zarówno w zachodniej, jak i wschodniej Gruzji. Cały region górski kraju można również wykorzystać do tej działalności.

Należy również wspomnieć o niewykorzystanej i globalnie interesującej działalności w kraju na tym etapie, jaką jest wydobywanie torfu, który jest używany zarówno w energetyce ciepłej, jak i w rolnictwie oraz przemyśle chemicznym.

Do dziś w Gruzji odkryto łącznie 25 złóż torfu, które znajdują się w Abchazji, Adżarii, Gurii, Dolnej Kartlii, a także w okolicach Samcche-Dżawachetii i Megrelii-Górnej Swanetii. Procedury uzyskania odpowiedniej licencji są proste i przejrzyste. W wyniku badań czterech głównych złóż torfu w regionie Megrelii (region Anaklia-Zugdidi, region Churia i Nabadi-Khobi, region Otsantsaleshi-Martvili) ustalono, że całkowite zasoby torfu wynoszą 48 milionów ton, a potencjał ekonomiczny tego obszaru wynosi 333,2 miliona dolarów. Jak pokazują statystyki złóż torfu w regionie Megrelii, wydobywanie torfu w Gruzji będzie dość opłacalne i obiecujące.

Jeśli chodzi o ropę łupkową, nie została ona dokładnie zbadana na całym terytorium kraju na tym etapie. Chociaż według dostępnych informacji ma ona dobre perspektywy na terytorium dystryktu Vale, blisko granicy z Turcją. Istnieje uzasadniona opinia geologów kraju, że możliwe jest wydobywanie ropy łupkowej na prawie całym terytorium Gruzji.

Środowisko bezpieczeństwa Kaukazu Południowego: z perspektywy Gruzji

Kaukaz Południowy stanowi część szerszego regionu Morza Czarnego, a tym samym Europy Południowo-Wschodniej. Wydarzenia na Morzu Czarnym mają bezpośredni wpływ na państwa Kaukazu Południowego, podczas gdy Gruzja jest nadbrzeżnym krajem Morza Czarnego. Należy również podkreślić, że z militarnego punktu widzenia Rosja traktuje Morze Czarne i Kaukaz jako jeden teatr operacyjny, a jej Południowy Okręg Wojskowy ma główną odpowiedzialność za działania w tym regionie.

Kaukaz Południowy pozostaje skomplikowanym regionem z niezwykle trudnym środowiskiem bezpieczeństwa, nękanym konfliktami i wieloma zagrożeniami. Położony na najdalszym wschodnim krańcu Europy i graniczący z Azją, region ten od wieków był miejscem, gdzie interesy wielkich mocarstw zderzały się ze sobą. W rzeczywistości państwa Kaukazu Południowego realizują różne, a w przypadku Armenii i Azerbejdżanu często konfrontacyjne, polityki zagraniczne i bezpieczeństwa.

Niemniej jednak, ze względu na swoje strategiczne położenie, region odgrywa coraz ważniejszą rolę we wzmacnianiu bezpieczeństwa energetycznego Europy i łączeniu Europy z Azją, zapewniając bezpieczne i przewidywalne korytarze transportowe, energetyczne i handlowe.

Od drugiej połowy 2020 roku Kaukaz Południowy doświadcza najbardziej dramatycznych zmian geopolitycznych w ciągu ostatnich 30 lat. Dwa główne wydarzenia przekształciły środowisko bezpieczeństwa regionalnego – drugi konflikt karabaski, rozwijający się w dwóch fazach w latach 2020-2023 oraz trwająca wojna na Ukrainie o wysokiej intensywności, która rozpoczęła się pełnoskalową inwazją Rosji 24 lutego 2022 roku.

Konflikt Armenia-Azerbejdżan i jego następstwa

Najnowsza eskalacja konfliktu między Armenią a Azerbejdżanem zmieniła geopolityczny krajobraz Kaukazu Południowego, a jej konsekwencje rezonują w całym regionie Morza Czarnego.

W latach 2020-2023 Azerbejdżan przeprowadził dwie główne ofensywy przeciwko siłom armeńskim w Karabachu. Pierwsza faza operacji wojskowej trwała 44 dni (27/09/2020-10/11/2020) i doprowadziła do odzyskania przez siły azerskie terytoriów poza dawnym

Autonomicznym Obwodem Górskiego Karabachu (NKAO) z głównym miastem Szusza, podczas gdy około 2000 rosyjskich żołnierzy zostało rozmieszczonych w strategicznie ważnym korytarzu lądowym, zapewniającym połączenie między Armenią a Karabachem. Ponadto Erywań był zobowiązany do odblokowania korytarza zangezurskiego i zapewnienia bezpiecznego ruchu między Azerbejdżanem a jego Nachiczewańską Republiką Autonomiczną.

Ostateczna faza operacji, która odbyła się w dniach 19-21 września 2023 roku, zapewniła pełną kontrolę Baku nad Karabachem i zmusiła ponad sto tysięcy etnicznych Ormian do opuszczenia tego obszaru. Interesujące jest to, że kilka miesięcy przed drugą ofensywą azerską, na spotkaniu w Moskwie 25 maja 2023 roku, prezydent Alijew i premier Paszynian zgodzili się uznać nawzajem integralność terytorialną swoich państw w granicach administracyjnych z czasów sowieckich.

Bezwarunkowe zwycięstwo Azerbejdżanu ukazało zarówno niechęć, jak i niezdolność Rosji do wypełnienia swoich zobowiązań wobec Armenii i pomocy swojemu długoletniemu regionalnemu sojusznikowi. Istnieją różne powody wyjaśniające pasywną postawę Moskwy.

Nie jest tajemnicą, że Putin chciał ukarać premiera Paszyniana, który obalił poprzedni rząd Armenii poprzez rewolucję i próbował wdrożyć reformy antykorupcyjne, jednocześnie podejmując kroki w kierunku zbliżenia z UE. Jednocześnie, mając swoje siły wojskowe zaangażowane na Ukrainie, Rosja nie miała zasobów, które mogłaby wysłać, aby pomóc Ormianom. Moskwa nie mogła też ryzykować potencjalnej eskalacji politycznej, a zwłaszcza wojskowej z Azerbejdżanem i Turcją.

Wojna na Ukrainie

Region Morza Czarnego stanowi ważną część architektury bezpieczeństwa euroatlantyckiego, łącząc Europę z Azją i odgrywając znaczącą rolę w połączeniach i wymianie między Wschodem a Zachodem. Region ten był głównym celem rewizjonistycznych ambicji Rosji oraz głównym polem konfrontacji między Moskwą a Zachodem.

Pełnoskalowa inwazja Rosji na Ukrainę w lutym 2022 roku wywołała największe od czasu upadku Związku Radzieckiego transformacje geopolityczne w obszarze euroatlantyckim, zwłaszcza w szerszym regionie Morza Czarnego:

- Relacje między Zachodem a Rosją pogorszyły się w bezprecedensowy sposób, z falami surowych sankcji ekonomicznych nałożonych na Moskwę.

- Na szczycie NATO w Wilnie w lipcu 2023 roku sojusz uznał Rosję za "najbardziej znaczące i bezpośrednie zagrożenie dla bezpieczeństwa sojuszników oraz dla pokoju i stabilności w obszarze euroatlantyckim", podkreślając, że "region Morza Czarnego ma strategiczne znaczenie dla Sojuszu".
- UE podjęła historyczną decyzję o rozszerzeniu do 2030 roku, celując w członkostwo Ukrainy, Mołdawii, krajów Bałkanów oraz, miejmy nadzieję, Gruzji. W tym kontekście UE rozpoczęła negocjacje akcesyjne z Ukrainą i Mołdawią oraz przyznała status kandydata Gruzji.
- Zależność Rosji od Chin znacznie wzrosła, co będzie miało globalne reperkusje, w tym dla bezpieczeństwa Morza Czarnego.

Wojna wyraźnie pokazała Zachodowi, że celem Rosji jest rewizja postsowieckiej architektury bezpieczeństwa międzynarodowego i przerysowanie granic sąsiednich krajów, w tym członków NATO i UE, redukując je do państw satelitarnych o nominalnej suwerenności. W dążeniu do tego celu Moskwa, jak cynicznie pokazano na Ukrainie, jest gotowa użyć siły w najbardziej brutalny sposób, całkowicie ignorując wszelkie normy i zasady prawa międzynarodowego.

Jednocześnie inwazja Rosji i odważny opór Ukrainy dały napęd dla rozszerzenia NATO i UE, zapewniając geopolityczną możliwość dołączenia do tych instytucji nie tylko Ukrainie, ale także Mołdawii i Gruzji.

Te wydarzenia mają bezpośredni wpływ na Kaukaz Południowy. Przyznanie Gruzji perspektywy członkostwa w UE, a później statusu kandydata, zachęciło również Armenię do aktywniejszej współpracy z Unią Europejską.

Jednak wojna na Ukrainie trwa i jej wyniki będą miały kluczowe znaczenie dla kształtowania przyszłych układów bezpieczeństwa regionalnego. Putin, pomimo wysokiej ceny jaką płaci za swoją bezwzględną i nieuzasadnioną inwazję, wykorzystuje niepowodzenie ostatniej ukraińskiej kontrofensywy i wewnętrzne zmagania polityczne w USA i kontynuuje swoją agresywną wojnę, gotów poświęcić tyle ile trzeba, aby osiągnąć zwycięstwo.

Gruzja mając strategiczne położenie łączące Kaukaz Południowy z regionem Morza Czarnego i Europą, odgrywa kluczową rolę w zapewnianiu niezawodnego połączenia UE z Azją Centralną i Chinami.

Prawdopodobnie jednym z najważniejszych osiągnięć Gruzji po przegranych konfliktach w Abchazji i regionie Cchinwali było uczestnictwo w strategicznych projektach regionalnych wraz

z Azerbejdżanem i Turcją. BTS (WREP), BTC, BTE i Korytarz Południowy Gazu, a także Kolej BTK dostarczają zasoby węglowodorów do Europy i stworzyły podstawy do tworzenia korytarzy transportowych i energetycznych Wschód-Zachód o jeszcze większym potencjale. Bycie założycielem tych przedsięwzięć razem z Azerbejdżanem i Turcją znacznie wzmocniło rolę Gruzji na poziomie regionalnym i międzynarodowym, zwłaszcza w kontekście europejskiego bezpieczeństwa energetycznego. Jednocześnie projekty te były instrumentem zwiększania odporności Gruzji na rosyjskie operacje hybrydowe mające na celu sabotowanie stabilnych dostaw energii do kraju.

Utrzymując silną europejską tożsamość Gruzja od dekad niezmiennie dąży do integracji z NATO i UE. Jednak kraj ten cierpi z powodu działań Rosji za wybór swojej przyszłości w europejskich i euroatlantyckich instytucjach. Moskwa zaczęła podważać suwerenność i integralność terytorialną Gruzji od momentu jej deklaracji niepodległości od Związku Radzieckiego, wykorzystując taktyki hybrydowe i bezpośrednią agresję militarną. Ostatnia konfrontacja wojskowa między dwoma krajami miała miejsce w sierpniu 2008 roku, kiedy Rosja, po raz pierwszy od upadku Związku Radzieckiego, otworzyła najechała sąsiedni kraj i okupowała jego terytoria, fałszywie uznając tak zwaną "niepodległość" tych podmiotów.

Obecnie terytoria Gruzji - Abchazja i region Cchinwali, które zostały etnicznie oczyszczone, pozostają pod okupacją. Rosja rozmieściła dwie w pełni funkcjonalne bazy wojskowe (po 4500 personelu każda) z ofensywnymi zdolnościami oraz około 2500 funkcjonariuszy FSB do ochrony granic w okupowanych regionach. Przednie jednostki sił rosyjskich są rozmieszczone około czterdzieści kilometrów od Tbilisi. Równocześnie Moskwa kontynuuje kroki mające na celu aneksję tych terytoriów Gruzji.

Na tle rosyjsko-ukraińskiej wojny, Gruzja znajduje się w niezwykle niestabilnym środowisku bezpieczeństwa:

- Nielegalna obecność wojskowa Rosji w Gruzji stanowi bezpośrednie zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego i jest wyzwaniem dla całego obszaru euroatlantyckiego.
- Niedawna decyzja Moskwy o budowie stałej bazy morskiej w okupowanej Abchazji dodatkowo pogarsza sytuację bezpieczeństwa w Gruzji i szerszym regionie Morza Czarnego, mając potencjał do rozprzestrzenienia się wojny rosyjsko-ukraińskiej na terytorium Gruzji. Prezydent Zełenski, przemawiając na szczycie *Platformy Krymskiej* o planach Rosji dotyczących budowy bazy morskiej w okupowanej Abchazji, obiecał "dopaść ich wszędzie".

- Hybrydowe działania Moskwy w Gruzji kwitną, a kremlowska propaganda antyzachodnia przenika kraj i jest często promowana przez przedstawicieli partii rządzącej i jej satelitów.
- Masowy napływ rosyjskich migrantów, bez wiarygodnych mechanizmów kontrolnych wdrożonych przez rząd, stworzył potencjalne źródło wielu zagrożeń i wyzwań w kontekście społecznym, ekonomicznym, politycznym i bezpieczeństwa.

Pomimo licznych zagrożeń, bohaterska walka Ukrainy o wolność i przetrwanie stworzyła historyczną szansę, dając również Gruzji możliwość przystąpienia do UE.

Obecny rząd Gruzji wykazuje wyraźną niechęć do aktywnego dążenia do integracji europejskiej i euroatlantyckiej oraz do wprowadzenia niezbędnych reform, zgodnych z zaleceniami UE. Zamiast tego, przyjął prorosyjską postawę wobec wojny na Ukrainie, uzasadniając swoje stanowisko potrzebą "politycznego pragmatyzmu", aby uniknąć wciągnięcia w konflikt z Rosją. Mimo to UE podjęła w grudniu 2023 roku decyzję o przyznaniu Gruzji statusu państwa kandydującego, mając na uwadze duże poparcie społeczeństwa gruzińskiego dla europejskiej przyszłości,.

Perspektywy integracji Gruzji z UE i NATO, chociaż stają się coraz bardziej realne, wciąż zależą od szeregu czynników wewnętrznych i zewnętrznych. W tym kontekście wojna na Ukrainie pozostaje jednym z najważniejszych elementów równania.

W odpowiedzi na fundamentalne wyzwania stawiane przez Rosję zwycięstwo Zachodu jest kluczowe. Determinacja i strategiczna demonstracja wytrwałości, obejmująca pełną integrację Gruzji z UE i NATO, wzmocni bezpieczeństwo i stabilność na Południowym Kaukazie oraz będzie ważnym czynnikiem tworzenia architektury bezpieczeństwa Morza Czarnego.

Region Morza Czarnego stanowi główny cel rewizjonistycznych i ekspansjonistycznych działań Moskwy, co wyraźnie zostało pokazane przez inwazję na Gruzję w 2008 roku, aneksję Krymu w 2014 roku oraz pełnoskalową wojnę na Ukrainie w 2022 roku. Zwycięstwo w regionie Morza Czarnego umożliwiłoby Rosji strategiczną przewagę w kontynuowaniu swojej agresji na zachód.

Znaczenie tego regionu dla europejskiego i euroatlantyckiego bezpieczeństwa zostało dobrze rozpoznane przez Polskę. Już w 2009 roku Polska, razem ze Szwecją, stała na czele inicjatywy Partnerstwa Wschodniego, które położyło fundamenty dla procesu integracji europejskiej Ukrainy, Mołdawii i Gruzji, tworząc tym samym możliwości dla pozostałych

państw. Partnerstwo Wschodnie, z wyjątkiem Białorusi, obejmowało szeroko pojęte kraje regionu Morza Czarnego, które nie były ani członkami UE, ani NATO. Nie było zaskoczeniem, że Moskwa natychmiast negatywnie zareagowała na Partnerstwo Wschodnie, z Siergiejem Ławrowem stwierdzającym na Forum Brukselskim w marcu 2009 roku: "Oskarża się nas o posiadanie stref wpływów. Ale czymże jest Partnerstwo Wschodnie, jeśli nie próbą rozszerzenia strefy wpływów UE, w tym na Białoruś?"

Wnioski i rekomendacje

Skutki pierwszego konfliktu w Karabachu, chociaż przyniosły Armenii tymczasowe zyski terytorialne, **wykluczyły ją z głównych regionalnych projektów transportowych i energetycznych**, zwiększając jej izolację geograficzną i zależność ekonomiczną od Rosji.

Drugi konflikt w Karabachu, w którym Rosja mimo swoich zobowiązań odmówiła udzielenia jakiegokolwiek znaczącej pomocy militarnej Armenii, postawił ten kraj w bardzo trudnej sytuacji i obciążył go dużą liczbą uchodźców.

Jednakże zakończenie konfliktu w Karabachu **daje Erywaniowi szansę na uczestnictwo w przyszłych regionalnych projektach**, które będą korzystne nie tylko dla Armenii, ale dla całego regionu.

Armenia ma teraz szansę **uwolnić się spod dominacji Rosji i przyjąć ścieżkę integracji z UE**. Kraj ten już podejmuje pewne **antykremłowskie kroki**, w tym ratyfikację statutu rzymskiego oraz deklaracje premiera Paszyniana kwestionujące przynależność Armenii do Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym.

Niemniej jednak **Kreml utrzymuje dźwignie służące osłabianiu rządu Armenii i jego początkującej polityki zagranicznej zorientowanej na Zachód**. Czy rząd Paszyniana przetrwa i czy będzie skuteczny w prowadzeniu kraju w kierunku UE, pokaże przyszłość. W interesie społeczności euroatlantyckiej leży pomoc krajowi w przeciwstawieniu się stojącym przed nim wyzwaniom i mocne osadzenie Armenii na ścieżce integracji z UE.

Z drugiej strony, zapewnienie pełnej kontroli Baku nad Karabachem było ważnym wydarzeniem w historii współczesnego Azerbejdżanu, które jak wspomniano powyżej, przekształciło krajobraz geopolityczny Południowego Kaukazu i zmieniło istniejącą równowagę bezpieczeństwa regionalnego.

Interesujące jest, że 22 lutego 2022 roku w Moskwie prezydenci Putin i Alijew podpisali **Deklarację o Współdziałaniu Sojuszniczym**, która zobowiązuje sygnatariuszy do "powstrzymania się od wszelkich działań, które w opinii jednej ze stron mogą szkodzić strategicznemu partnerstwu i sojuszniczym relacjom obu państw." (Deklaracja o Współdziałaniu Sojuszniczym między Republiką Azerbejdżanu a Federacją Rosyjską; paragraf 7).

Biorąc pod uwagę kontekst Deklaracji i, co ważniejsze, faworyzowaną przez Rosję praktykę utrzymywania wpływów w sąsiednich krajach poprzez przewlekłe konflikty, wydaje się mało prawdopodobne, że Moskwa z zadowoleniem przyjęła szybkie i pełne zwycięstwo Azerbejdżanu we wrześniu 2023 roku. Wydaje się raczej, że Rosja, **wskutek wyczerpującej wojny z Ukrainą, po prostu nie mogła ingerować przeciwko zdecydowanym działaniom Baku.**

Należy również podkreślić, że 15 czerwca 2021 roku w mieście Szusza prezydenci Erdoğan i Alijew podpisali **Deklarację Szuszańską o Stosunkach Sojuszniczych** między Azerbejdżanem a Turcją. Dokument przewiduje **wzajemną pomoc wojskową** w przypadku agresji przeciwko jednej z stron, a także koordynację w zakresie polityki zagranicznej oraz regularne wspólne posiedzenia Rad Bezpieczeństwa. Wyraźnie to porozumienie stanowiło dodatkowy czynnik odstrasżający przed potencjalnymi działaniami wojskowymi przeciwko Azerbejdżanowi (Deklaracja Szuszańska o Stosunkach Sojuszniczych między Republiką Azerbejdżanu a Republiką Turcji).

W rezultacie, utrzymując zdolność do wywierania presji na Erywań, Rosja straciła swoją główną dźwignię na Azerbejdżan. Z kolei Baku i Ankara znacząco umocniły swoją pozycję w regionie po drugim konflikcie w Karabachu.

Ogólnie rzecz biorąc, historia konfliktu w Karabachu po raz kolejny wykazała, że **ufanie gwarancjom bezpieczeństwa Rosji oraz nadmierne polityczne, ekonomiczne i militarne uzależnienie od Moskwy stwarza zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego**, zamiast je wzmacniać.

Środowisko bezpieczeństwa Gruzji pozostaje trudne i delikatne. Proces integracji europejskiej i euroatlantyckiej, mimo że jest głównym priorytetem polityki zagranicznej, jest ciągle utrudniany przez Moskwę za pomocą bezpośrednich zagrożeń militarnych i aktywnych operacji hybrydowych. W ostatnich latach, zwłaszcza od inwazji na Ukrainę, rosyjska kampania dezinformacji osiągnęła niespotykane dotąd rozmiary, przenikając do wysokich sfer rządu gruzińskiego. Czasami przedstawiciele rządu i rządzącej partii powtarzali propagandę Kremla dotyczącą wojny na Ukrainie i roli UE oraz NATO.

Faktycznie, ostrożne podejście gruzińskiego przywództwa do przyłączenia się do sankcji przeciwko Rosji i jego stosunek do zachodnich partnerów, w połączeniu z brakiem wdrażania zalecanych przez UE reform demokratycznych, spowodowało opóźnienie Gruzji w procesie integracji europejskiej. Pomimo uzyskania statusu kandydackiego, Gruzja pozostaje w tyle za Ukrainą i Mołdawią, z którymi UE już rozpoczęła negocjacje akcesyjne. Nadchodzące wybory

parlamentarne w Gruzji zaplanowane na październik 2024 roku w dużym stopniu określą tempo integracji Gruzji z UE. Dlatego kluczowe jest, aby wybory odbyły się z pełnym przestrzeganiem standardów demokratycznych. W tym kontekście wysłanie zachodnich partnerów, w tym Polskę, dużej liczby długoterminowych obserwatorów jest kluczowe dla zapewnienia wolnych i uczciwych wyborów.

Mimo to kandydatura Gruzji do UE jest przełomowym wydarzeniem, które w przypadku jej członkostwa, będzie miało geopolityczny wpływ na Południowy Kaukaz i szerszy region Morza Czarnego. **Zabezpieczenie Gruzji w strukturach UE i NATO jest kluczowym elementem przyszłej architektury bezpieczeństwa Morza Czarnego** z potencjalnymi strategicznymi implikacjami dla całego bezpieczeństwa euroatlantyckiego.

Wzmacnianie bezpieczeństwa Morza Czarnego jest w interesie Polski, biorąc pod uwagę znaczenie Ukrainy dla jej bezpieczeństwa narodowego. Stabilizacja szerszego regionu Morza Czarnego, w tym Południowego Kaukazu, i zakotwiczenie ich w zachodnich instytucjach **odejmą Rosji strategiczną przewagę** do zagrożenia wschodniej Europy i państw bałtyckich. Dlatego kontynuowanie poszerzania NATO i UE w regionie Morza Czarnego jest kluczowe dla skutecznego powstrzymania ekspansjonistycznych ambicji Moskwy.

Ponadto, instytucjonalna integracja regionu Morza Czarnego daje Europie, a ogólnie Zachodowi, **znacznie lepszą pozycję geopolityczną wobec Chin** i innych potęg na Wschodzie. Ostatecznie prowadzi to do **odnowienia ram kontroli nad zbrojeniami** z Moskwą, tworząc jednocześnie możliwość zaangażowania innych globalnych aktorów.

Postęp Gruzji w procesie członkostwa w UE i NATO stymuluje państwa Południowego Kaukazu do poszukiwania bliższych partnerstw i nawet integracji w zachodnie struktury. W erze globalnej gospodarki Gruzja była niezawodnym partnerem, uczestnicząc w zwiększaniu dywersyfikacji europejskiej energii, jej łączności i wymiany z Azją. Przystąpienie do instytucji europejskich i euroatlantyckich umożliwi Gruzji jeszcze większy wkład w wspólne bezpieczeństwo oraz ułatwi promowanie wspólnych interesów w dziedzinie gospodarki, energii, transportu, łączności itp.

W tym kontekście Południowy Kaukaz, jako część szerszego regionu Morza Czarnego, ma szczególne znaczenie. Granicząc z Azją Środkową, z Azerbejdżanem i Gruzją jako państwami przybrzeżnymi Morza Kaspijskiego i Czarnego, **Południowy Kaukaz dodaje wymiar kaspijski do Inicjatywy Trójmorza (3SI)** i zapewnia Europie **geopolityczną przewagę** w jej poszukiwaniach źródeł energii z Azji Środkowej oraz współpracy z mocarstwami azjatyckimi. Biorąc pod uwagę ustanowione przyjazne relacje między Polską a Gruzją, **oba kraje mogą**

rozwijać wzajemnie korzystną dwustronną współpracę w promowaniu nowych pomysłów i inicjatyw w tym kierunku. Po podpisaniu traktatu pokojowego między Baku a Erywaniem, Armenia będzie również mogła korzystać z nowych możliwości transportowych i komunikacyjnych.

Tymczasem **niedawne nasilenie się napięć między Zgromadzeniem Parlamentarnym Rady Europy (PACE) a Azerbejdżanem nie służy interesom** ani Europy, ani Azerbejdżanu, ani właściwie żadnemu krajowi Południowego Kaukazu. Kluczowe jest, aby obie strony szukały rozwiązania i normalizowały stosunki. Jest to tym bardziej istotne w świetle trwających przemian geopolitycznych związanych z wojną na Ukrainie, które mogą spowodować tektoniczne zmiany na arenie międzynarodowej, a zwłaszcza w Europie.

Oprócz wzmocnienia euroatlantyckiego bezpieczeństwa, włączenie Południowego Kaukazu do europejskiego dyskursu przyczynia się do zrównoważonego wzrostu gospodarczego, dywersyfikacji źródeł energii oraz rozwoju korytarzy handlowych, energetycznych, transportowych i komunikacyjnych na obszarze Eurazji. Sumaryczny nominalny PKB państw Południowego Kaukazu wynosi 131 955 miliardów dolarów, z Armenią mającą 24 540 miliardów dolarów, Azerbejdżanem - 77 392 miliardów dolarów i Gruzją - 30 023 miliardów dolarów. (IMF, 2023, szacunki) Jednocześnie umieszczenie tych liczb w kontekście regionalnym mnoży ich rzeczywistą wartość, **ponieważ Południowy Kaukaz ma potencjał do rozwoju projektów, których korzyści sięgają daleko poza jego granice.**

Jako państwo o rosnącym regionalnym i międzynarodowym wpływie Polska może służyć jako wzór do naśladowania w zakresie reform ekonomicznych i politycznych, w tym w dziedzinie gospodarki o obiegu zamkniętym i zielonej gospodarki, a także promowania małych i mikroprzedsiębiorstw. Polski rząd imponująco zwiększał rolę społeczeństwa obywatelskiego. Jego wysiłki w tym obszarze mogą być dzielone z krajami regionu. W końcu, w przypadku chęci obu stron, Polska może pogłębiać wzajemnie korzystną współpracę z państwami Kaukazu Południowego.

Wreszcie, wynik wojny na Ukrainie, która już wstrząsnęła fundamentami międzynarodowego porządku powojennego po zimnej wojnie, w dużej mierze określi przyszłą konfigurację architektury bezpieczeństwa euroatlantyckiego. Jest absolutnie kluczowe, aby Zachód zapewnił decydujące zwycięstwo Ukrainy, aby usunąć zagrożenie dalszej rosyjskiej agresji w Europie, odstraszyć inne globalne potęgi przed wyzwaniem dla wspólnoty euroatlantyckiej i zabezpieczyć oparty na zasadach porządek międzynarodowy.

Zwycięstwo Ukrainy i jej integracja ze strukturami europejskimi i euroatlantyckimi wraz z Gruzją i Mołdawią umocni bezpieczeństwo euroatlantyckie, inspirując jednocześnie inne kraje Południowego Kaukazu do podążania tą samą drogą. To zwiększy strefę bezpieczeństwa, stabilności i dobrobytu na kontynencie europejskim i poza nim.

Mimo że relacje między Polską a państwami Kaukazu rozpoczęły się w XX wieku (a właściwie dawniej), prawdziwe partnerstwo rozpoczęło się dopiero po przystąpieniu Polski do UE. Region Kaukazu ma duży potencjał, a jego wartość na arenie międzynarodowej staje się jeszcze bardziej istotna, ponieważ znajduje się w strategicznie ważnym obszarze.

Niestety, sowiecka przeszłość i obecny wpływ Rosji na region opóźniają jego rozwój i integrację z instytucjami euroatlantyckimi. Poziom korupcji, niestabilna sytuacja polityczna oraz niedemokratyczne środowisko utrudniają, a czasem uniemożliwiają zagranicznym inwestorom rozpoczęcie działalności gospodarczej. Pomimo ustanowienia relacji dyplomatycznych i politycznych, ich dalsze pogłębianie staje się trudniejsze, ponieważ rozpoczęła się wojna na Ukrainie, a Rosja próbuje zachować swoje wpływy na Kaukazie, zwiększając aktywność propagandową i komplikując życie zwykłym ludziom.